

Mehmet Fatih GÖKÇEK

Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gümüşhane-TÜRKİYE
Gumushane University, Faculty of Letters, Department of History, Gümüşhane-TURKIYE

ORCID: 0000-0002-6724-4267

mehmetfatihgokcek@gmail.com

17. Yüzyıl Mısır'ından Osmanlı Seferlerine Bakmak: IV. Murad'ın 1638 Bağdat Seferi Örneği

Öz

Osmanlı kronikleri genellikle merkezde ve yakın çevresinde yaşayan tarihçiler tarafından yazılmış ve umumiyetle merkezî otoritenin yaklaşımını yansıtmıştır. Bununla birlikte taşrada, özellikle de köklü bir ilim ve yazım geleneğine sahip olan Mısır'da üretilen bazı eserler, Osmanlı seferlerine alternatif bakış açıları sunabilmektedir. Mısırlı tarihçiler yalnızca olayları aktarmakla kalmayıp seferin yerel düzeydeki etkilerini de gözler önüne sermektedir. Bu çalışma 17. yüzyılda Mısır'da kaleme alınmış Osmanlı kaynakları üzerinden IV. Murad'ın Bağdat seferine yönelik taşra tarihçilerinin yaklaşım ve anlatılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel kaynakları Kâdîzâde Ahmed Çelebi'nin *Fetihnâme-i Bağdâd* ve Müteferrika Ahmed'in *Târihi'l-İbtimâm Bi-fethi Dâri's-selâm* adlı eserleridir. Bu iki müellif, Bağdat seferine bizzat katılmış ve sürecin doğrudan tanıkları olarak eserlerinde detaylı bilgiler vermişlerdir. Ayrıca Kâtib Ali, Mehmed bin Yusuf el-Hallâk ve Abdülkerim bin Abdurrahman gibi Mısırlı tarihçilerin ilgili metinlerinden de yararlanılarak taşra tarih yazımının Bağdat seferinin anlatımına katkıları belirlenmiştir. Buna ilaveten payitaht merkezli vakayinamelerin 1638 Bağdat seferi bağlamında ve Mısır askerleri örnekleminde eyalet askerlerinden ne ölçüde bahsettiklerine de değinilmiştir. Söz konusu eserler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Mısır askerlerinin seferdeki konumu, organizasyonu, faaliyet alanları ve Osmanlı merkezî otoritesiyle ilişkisi ele alınarak taşradan merkeze yönelen bakış açısının nasıl şekillendiği analiz edilmiştir. Bu bağlamda merkez ve taşrada yazılan vakayinamelerin birlikte değerlendirilmesiyle Osmanlı seferlerinin daha bütüncül bir şekilde anlaşılacağı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı tarihçiliği, Mısır, IV. Murad, Bağdat Seferi.

Revisiting Ottoman Campaigns from 17th Century Egypt: The Case of Sultan Murad IV's 1638 Baghdad Campaign

Abstract

Ottoman chronicles were generally written by historians living in the imperial center and its immediate surroundings and, as a rule, reflected the perspective of the central authority. Nevertheless, some works produced in the provinces -particularly in Egypt, which possessed a deeply rooted scholarly and historiographical tradition- offer alternative viewpoints on Ottoman military campaigns. Egyptian historians not only recorded events but also illuminated the local repercussions of these campaigns. This study aims to examine the approaches and narratives of provincial historians regarding Sultan Murad IV's Baghdad campaign through Ottoman sources written in seventeenth-century Egypt. In this context, the principal sources are *Fetihnâme-i Bağdâd* by Kâdîzâde Ahmed Çelebi and *Târihi'l-İbtimâm bi-fethi Dâri's-selâm* by Müteferrika Ahmed. Both authors personally participated in the Baghdad campaign and, as direct witnesses to the process and provided detailed accounts in their works. In addition, the study draws on relevant texts by Egyptian historians such as Kâtib Ali, Mehmed bin Yusuf el-Hallâk, and Abdülkerim bin Abdurrahman in order to identify the contributions of provincial historiography to the narrative of the Baghdad campaign. Furthermore, the extent to which capital-centered chronicles refer to provincial troops -specifically Egyptian soldiers- within the context of the 1638 Baghdad campaign is also addressed. The aforementioned works are examined using the method of content analysis. By focusing on the position, organization, spheres of activity, and relations of Egyptian troops with the Ottoman central authority during the campaign, the study analyzes how a perspective oriented from the provinces toward the center was constructed. In this respect, it demonstrates that a more comprehensive understanding of Ottoman military campaigns can be achieved through the combined evaluation of chronicles written in both the center and the provinces.

Keywords: Ottoman historiography, Egypt, Murad IV, Baghdad Campaign.

Giriş

Osmanlı vakayinameleri umumiyetle payitaht ve çevresinde yaşayan tarihçilerce kaleme alınmıştır. Merkezdeki bu tarihçiler, çoğu zaman hanedan ve devlet ricaliyle yakın ilişkiler içerisinde olduklarından ele aldıkları hadiseleri daha çok payitahtın hâkim bakış açısıyla anlatmışlardır. Ancak Osmanlı taşrasında da bu vakayinamelerdeki bilgileri çeşitlendirerek farklı perspektifler sunan eserler ortaya konulmuştur. 1638 Bağdat seferi örneğinde görüleceği üzere Mısır divanında çavuşluk görevinde bulunan Kādîzâde Ahmed Çelebi'nin *Fetihnâme-i Bağdâd* adlı eseri bu bağlamda dikkat çekicidir. Müellif, 1638 yılında yapılan Bağdat seferine bizzat katılmış, fetih sürecine ve ardından imzalanan barış antlaşmasına tanık olmuştur. Olaylara çoğu kez Mısır askerlerinin zaviyesinden yaklaşarak sefere dair kıymetli bilgiler sunmuştur (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 13). Bu konuda kaleme alınmış bir diğer önemli eser ise Müteferrika Ahmed'in *Târîhü'l-ibtimâm Bi-fetbi Dâri's-selâm* adlı çalışmasıdır. Müteferrika Ahmed, Bağdat seferine Mısır kuvvetleriyle birlikte katılmış, sürecin şahidi olmuş ve barış antlaşmasının imzalanmasından sonra eyaletine geri dönmüştür (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 9-10).

Kâtib Ali'nin 17. yüzyılın ortalarında yazdığı *Sefernâme* isimli eseri, 1638 Bağdat seferi hazırlıklarının Mısır ayağına ilişkin muhtasar fakat önemli bilgiler vermektedir (Kâtib Ali, 1057, vr. 55^b, 80^b). Bu konuda malumat veren başka bir çalışma Mehmed bin Yusuf el-Hallâk'ın *Târîh-i Mısır el-Kâhire* adlı eseridir (Mehmed bin Yûsuf el-Hallâk, 1202, vr. 133^a-134^a, 135^a-135^b). Bu eser, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'a hâkim olma sürecinden başlayarak III. Ahmed döneminin ortalarına kadar Mısır eyaletinde görev yapmış olan beylerbeylerini anlatmaktadır. Eserde 1638 Bağdat seferi hazırlıklarıyla ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca 17. yüzyılda Mısır'da kâtiplik yapmış olan Abdülkerim bin Abdurrahman'ın *Târîh-i Mısır* isimli eseri de Mısır eyaleti ekseninde söz konusu sefere dair bilgiler vermektedir (Abdülkerim bin Abdurrahman, t.y., vr. 49^b-51^a).

Bu çalışmada 17. yüzyılda Mısır'da yaşamış tarihçilerin IV. Murad'ın komutasında çıkılan 1638 Bağdat seferini nasıl gördükleri ve süreci ne şekilde anlattıkları üzerinde durulacaktır. Dönemin Mısırlı diğer tarihçilerinin eserleriyle kıyaslandığında sefere dair daha ayrıntılı bilgiler veren ve olayların tarihlerini titizlikle kaydeden *Fetihnâme-i Bağdâd* ile *Târîhü'l-ibtimâm* isimli eserler çalışmanın temel başvuru kaynakları arasında yer alacaktır. Son kısımda ise payitaht merkezli kronik/vakayinamelerin 1638 Bağdat seferi bağlamında ve Mısır askerleri örnekleminde eyalet kuvvetlerinden ne ölçüde bahsettiklerine değinilecektir. Böylece merkez ve taşrada kaleme alınan kaynakların birlikte kullanılmasının Osmanlı seferlerinin daha iyi anlaşılmasına nasıl katkı sağladığı ortaya konulacaktır.

Mısır Askerlerinin Bağdat Seferine Çıkması

IV. Murad, tahta geçişinin ilk yıllarında kaybedilen Bağdat'ın yeniden fethini önemli bir devlet meselesi olarak görmekteydi. Bağdat'ı geri almanın yolunun ise ciddi hazırlıklar yapmaktan geçtiğini bildiği için sefer öncesinde işi sıkı tutmak adına görevlilere emirler vermişti. Bu bağlamda taşra idarecilerine de fermanlar göndererek onlardan sefer hazırlıklarını bir an önce ikmal etmelerini ve asker toplamalarını istemişti. Öyle ki Mısır Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya Kapıcıbaşı Arslan Ağa'yı göndererek 1.000 kişilik bir kuvvet hazırlamasını emretti. Ayrıca beylerbeyine hediye edilmek üzere iki hilat ve bir kılıç gönderdi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 27-28).¹ Kapıcıbaşı Arslan Ağa, Âdiliye'ye ulaştığında adet olduğu üzere merasimle karşılandı. Törene katılanlar arasında beylerbeyinin ağaları, kapıcıbaşı ve kethüdası, bölük ağaları, Çerkes beyleri, tercümanlar, çavuşlar kethüdası bulunmaktaydı. Kapıcıbaşı Arslan Ağa, törenle şehrin içinden geçirilerek Mısır divanına götürüldü. Mısır Beylerbeyi Mehmed Paşa, kapıcıbaşını kabul ederek padişahın

¹ Kapıcıbaşı sefere katılma emrini bildiren fermanı ve iki hilatı 14 Zilhicce 1047/29 Nisan 1638'de Mısır'a getirmişti. Merkezin sefer için istediği asker sayısı ise 1.500'dü (Mehmed bin Yûsuf el-Hallâk, 1202, vr. 133^a).

gönderdiği hilatı giyiniş kılıcı kuşandı. Akabinde eyalet idarecileri ve askerlerin önünde Mısır kuvvetlerinin Bağdat seferine çıkmak üzere görevlendirildiğini bildiren ferman okundu. Divanda hazır bulunanlar padişaha bağlılıklarını dile getirdiler. Sefere katılacak olan askerî birliğin serdarlığına cesaret, başarı ve tecrübesiyle öne çıkan Mısır beylerinden Ebu's-şevârib Rıdvan Bey getirilerek kendisine iki hilat giydirildi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 28-29).

Divan toplantısının ardından Bağdat seferine katılacak olan isimler belirlendi. Bunlar arasında Gönüllüler Ağası Mehmed Ağa, Tüfekçiler Ağası Mustafa Ağa, Çerkesler Ağası Abaza Mehmed Ağa, Yazıcı Ali Ağa, Abdi Ağa, Abaza Mehmed Ağa, Harputlu Süleyman Bey, Seyyid Musa Bey, Cafer Beyzâde Murad Bey, Mehmed Beyzâde Mustafa Bey, Rıdvan Kethüdazâde Mehmed Bey, Mihmandarzâde Osman Bey, Mustafa Bey, Müteferrikabaşı Kuşçu Ömer Ağa, Çavuşlar Kethüdası Arnavut Hasan Kâşif, Müteferrika Kâtibi Piyale Efendi, Çavuşlar Kâtibi İbrahim Efendi ve Gönüllüler Kâtibi Hasan Efendi gibi Mısır askerî teşkilatında önde gelen kişiler bulunmaktaydı. Ancak Gönüllüler Ağası Mehmed Ağa yaşlı olması sebebiyle yerine Tüfekçiler Ağası Mustafa Ağa'yı vekil tayin ederek seferden muaf oldu. Akabinde sefere çıkacak olan ağa ve beylere Mısır divanında hilatler giydirildi. Bağdat seferine gidecek olan 1.000 kişilik askerî birliğe mirî maldan karşılanmak üzere 5 Muharrem 1048/19 Mayıs 1638'de dokuz aylık ulufe ve işeleri, ayrıca ihtiyaç duyacakları için birer kırba ve deve verildi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 29-30).² Söz konusu peşin maaş ödemesi ve mühimmat dağıtımını her sefer öncesinde Mısır askerlerine mutad olarak yapılmaktaydı. Mısır Beylerbeyi Mehmed Paşa bu hazırlıkları bizzat takip etti. Muasır tarihçi Kâtib Ali'ye göre Mısır beylerbeyi, hazırlıkların tamamlanmasında kusuru olması halinde padişahın gazabına uğramaktan çekindiği için işi sıkı tutarak Bağdat seferine gönderilmek üzere seçkin bir kuvvet oluşturmuş ve sefere gitmeyenler üzerinde baskı kurup ortaya çıkan masrafları da onlardan tahsil etmişti (Kâtib Ali, 1057, vr. 55^b, 80^b).

Askerî birliğe gerekli olan tüm silah ve mühimmat zamanında temin edilerek tevzi edildi. Hazırlıkların tamamlanmasından sonra Ebu's-şevârib Rıdvan Bey'in otağı 15 Muharrem 1048/29 Mayıs 1638'de Âdiliye'de kuruldu.³ Mısır beylerbeyi, 18 Muharrem 1048/1 Haziran 1638'de bir buyruldu göndererek sefere çıkacak olan askerî birliğin ertesi gün sabah vakti alay tertibiyle huzurundan geçmesini istedi. Geçit merasimi 19 Muharrem 1048/2 Haziran 1638 sabahı Kahire'de tören ve gösterilerin yapıldığı Karameydan'da icra edilecekti. Bu sebeple Mısır beylerbeyinin çadırı burada kuruldu. Beylerbeyi, divan üyeleri, müteferrika ve çavuşlar, başlarına mücevveze kavuklarını takarak at üstünde tören yerine gelip sayeban altında yerlerini aldılar. Merasim, Çerkesler bölüğünün alay geçidi ile başladı. Bunu Çerkesler ağasının davul çalarak huzura gelip hilat giyindikten sonra yürümesi izledi. Akabinde tüfekçiler ve gönüllüler bölükleri alay gösterdiler. Bölük ağası ve kâtibi davullarını çalarak huzura girdikten sonra hilatlerini giyiniş yerlerine döndüler. Ardından çavuşlar bölüğü yürüyüşe geçti. Çavuşlar kethüdası ve kâtibi davullarını çalarak huzura girip hilatlerini giyiniş alay gösterdiler. Akabinde müteferrika bölüğü yürüyüşe geçti. Müteferrikabaşı ve bölük kâtibi davul çalarak ilerlediler. Huzurda hilatlerini

² İstanbul'dan gönderilen sefere katılma emrinin Mısır'a ulaşmasından hemen sonra 15 Zilhicce 1047/30 Nisan 1638'de Çavuşlar Kethüdası Demirtaşoğlu Mehmed Kethüda'ya divanda iki kaftan giydirilerek Çerkesler beyliği verilmişti. Sefere katılmak üzere görevlendirilen ve hilat giydirilen Mısır ayanının adları Tüfekçiler Ağası Mustafa Ağa, Müteferrika Kâtibi Piyale Efendi, Çavuşlar Kâtibi İbrahim Efendi, Çerkes beylerinden Ali Yazıcı, Şerif Musa, Ömer Ağa, Abdi Ağa, Abaza Mehmed Bey, Garbiyeli Rıdvan Kethüdazâde Mehmed Bey, Mihmandarzâde Osman Bey, Cafer Beyoğlu Murad Bey, Nasuh Bey, Yusuf Bey, Harbutlu Süleyman Bey, Şarkiyeli Arnavud Mustafa Bey ve Kaşifoğlu Süleyman Bey'di. Bunlar dışında isimleri zikredilmeyen altmış kişi daha bulunmaktaydı. Sefere çıkacak asker sayısı ise 1.500'dü. Ancak söz konusu bey ve askerlerin hizmetlileriyle bu sayı 10 bini bulmuştu. Abaza Mehmed Bey, 28 Zilhicce 1047/13 Mayıs 1638'de sefere katılmak şartıyla Çerkesler ağalığına tayin edilmişti. Mısır askerlerine 8 Muharrem 1048/22 Mayıs 1638'de dokuz aylık ulufeleri, deve bahası adı altında elli beşer riyal olmak üzere kırk bir kese Mısırye, yiyecek ve yemleri verilmişti (Mehmed bin Yûsuf el-Hallâk, 1202, vr. 133^a-134^a).

³ Ebu's-şevârib Rıdvan Bey komutasındaki Mısır askerleri 20 Muharrem 1048/3 Haziran 1638'de Mısır'dan çıkıp Adiliye'ye gelerek burada üç gün konaklamıştı (Mehmed bin Yûsuf el-Hallâk, 1202, vr. 134^a).

giyindikten sonra alay gösterdiler. Bunu müteakiben Çerkes beyleri ikişer ikişer yürüyerek huzurda hilatlerini giyindikten sonra davul çalarak yürüdüler. Ardından Çolak Çerkes Mehmed Bey, Zaim Kenan Bey ve müteveli bölükbaşılar, hilatlerini giyindikten sonra geçit merasimine katıldılar. Nihayet Ebu's-şevârib Rıdvan Bey, alem ve sancağını açıp mehterhane eşliğinde oğullarıyla huzura gelip hilatlerini giyindikten sonra yürüyüşlerini tamamladılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 30-31). Bu geçit merasimi, Mısır askerî teşrifatında alay tertibi ve hilat giydirme gibi geleneksel uygulamaların icrasını yansıtmakta olup Mısır eyaletinin sefer hazırlıkları sürecinde tatbik ettiği ritüellerin canlı bir örneğini teşkil etmekteydi.

Mısır Askerlerinin Osmanlı Ordusuna Katılmak Üzere Halep'e Hareket Etmesi

Mısır askerleri, Âdiliye'de konaklayarak hazırlıkları gözden geçirdiler. Yaklaşık bir hafta sonra sabaha doğru göç borularının çalmasıyla Osmanlı ordusuna katılmak üzere hareket ettiler. Öğleye kadar ilerleyişlerini sürdürerek Hankah'a ulaştılar. İkinci vakti yola koyulup gece yarısı Bilbis'e vardılar. Ertesi gün yine ikindide harekete geçerek gece yarısı Salihîye'ye geldiler. Burada iki gün konaklayıp 2 Safer 1048/15 Haziran 1638'de ileri güzergâhlarda su sıkıntısı çekilmesi ihtimaline karşı iki fırkaya ayrılarak gitmeye karar verdiler. Ebu's-şevârib Rıdvan Bey, bir miktar askerle burada kalırken Abaza Mehmed Ağa ve Müteferrika Kâtibi Piyale Efendi öğlen göç edip sabah namazında Bir-i Devadar'a geldiler. İkinciye kadar burada dinlendikten sonra yola çıkarak gece yarısı Katya'ya vardılar. Ertesi gün ikindiye doğru yola koyulup akşamdan sonra Birülabd'e ulaştılar. Öğlen göç ederek güneş battıktan hemen sonra Ümmülhasan'a geldiler. Bir sonraki gün ikindiye doğru yola çıkarak sabah namazında Ariş Kalesi'ne ulaştılar. Yine ikindiye doğru göç ederek gece yarısı Zaka'ya geldiler. Öğle vakti yola koyularak akşam ezanında Han Yunus Kalesi önünden geçip yatsıya doğru Deyr Köyü'ne gelerek burada bir gün konakladılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 32-33). Mısır'dan çıkan birlik, seferin bu kısımlarında yolculuklarını çöl şartları ve aşırı sıcaklıklar nedeniyle umumiyetle ikindi ile sabah vakitleri arasında gerçekleştirmiş ve olası sıkıntılara karşı gerekli önemleri daha önceden almıştı.

Mısır askerleri 10 Safer 1048/23 Haziran 1638'de tekrar yola koyuldular. Öncü birliklere komuta eden ve bir süre önce Gazze'ye ulaşan Tüfekçiler Ağası Mustafa Ağa ve Gönüllüler Kâtibi Hasan Efendi, iki yüz süvarinin katıldığı alayla Mehmed Ağa'yı karşılayarak Gazze'ye geri döndüler. Mustafa Ağa, ertesi gün harekete geçerek Şam'a doğru ilerledi. Bir sonraki gün Ebu's-şevârib Rıdvan Bey, alay göstererek Gazze'ye girdi. Aynı gün öğle vakti Çerkesler Ağası Abaza Mehmed Ağa ve Piyale Efendi bir miktar askerle Gazze'den ayrılarak yatsı ezanında Sedud Köyü'ne ulaştılar. Öğle vakti göç ederek akşamdan sonra Bender-i Remle'ye gelip burada konakladılar. Ertesi gün ikindiye doğru yola koyularak güneş batarken Celculiye Köyü'ne ulaştılar. Öğle vakti göç ederek akşam ezanında Kakun Köyü'ne vardılar. Ertesi gün öğle vakti yola revan olup yatsı ezanında Leccun'a geldiler. Öğleye doğru yola çıkıp akşam ezanında Uyunuttüçâr'a ulaşp Sinan Paşa'nın inşa ettirdiği hanın önünde konakladılar. Sabah vakti yola koyularak ikindiye doğru Minye Gölü önlerine gelip burada dinlendiler. Gün doğumu ile harekete geçerek sarp kayalıklardan çıkıp Hz. Yusuf Kuyusu'na ulaştılar. Burada su ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra yokuştan inerek öğle vakti Cisir-i Yakub önlerine erişip nehir kenarında konakladılar. Gece yarısı yürüyüşe geçerek öğleden önce Kunaytara'ya geldiler. Ertesi gece yarısı göç ederek öğleye doğru Sasa'ya ulaşp Sinan Paşa tarafından inşa ettirilen hanın önündeki çimenlikte konakladılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 33-34).

Mısır askerleri 22 Safer 1048/5 Temmuz 1638'de yola çıkarak öğle vaktine doğru Şam'a geldiler. Bu sırada Şam Beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa, Bağdat seferine katılmak üzere otağını Gökmeydan'da kurdurmuş ve yola koyulmadan önce son hazırlıkları gözden geçirmekle meşguldü. Mısır kuvvetlerinin Gökmeydan'a sığmaması nedeniyle askerlerin bir kısmı Babullah'ta konakladılar. Mısır askerleri, ertesi gün atlarına binerek alay gösterip Şam hacılarını karşıladılar. Bu sırada Hz. Peygamberin sancağına ve mahfil-i şerife yüzlerini sürerek Şam halkının duasını aldılar.

İki gün sonra sabaha doğru Ebu's-şevârib Rıdvan Bey ve Çerkes beyleri komutasındaki Mısır müfrezesi de Babullah civarına geldiler. Mısır askerleri, burada beş gün konakladıktan sonra 27 Safer 1048/10 Temmuz 1638'de sabaha doğru alay gösterip Şam'ın üst tarafından geçip öğle vakti Kusayr'a ulaştılar. Alay geçişini izleyen Şam halkı, Mısır askerlerinin disiplin ve düzenleri karşısında hayranlıklarını dile getirdiler (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 34).

Kusayr'da bir araya gelen Mısırlı komutanlar, yol durumunu göz önünde bulundurarak birliğin yeniden iki fırkaya ayrılıp ilerlemesine karar verdiler. Ebu's-şevârib Rıdvan Bey, askerlerin bir kısmı ile burada beklerken bölük ağaları diğer askerlerle sabaha karşı yola çıkarak öğle ezanında Katife'de bulunan Sinan Paşa Hanı'na geldiler. Akşam namazından sonra göç ederek öğleye doğru Nebik'e ulaştılar. İkindide yola çıkarak sabah vakti Hasye'ye eriştiler. Bu menzilde ikindiye kadar dinlendikten sonra hareket ederek sabah vakti Humus'a vardılar. Bir gün de burada kalıp öğle vakti göç ederek gün batımında Bayezid-i Bistamî Türbesi'ne geldiler. Ziyaretlerini yaptıktan sonra yola devam ederek sabah namazında Hama'ya ulaştılar. Burada bir gün dinlenip sabah vakti yola koyularak öğleye doğru Şeyhun'a vardılar. Gece yarısından sonra yola çıkarak öğleye doğru Maarra'ya geldiler. Bir süre burada konakladıktan sonra gece yarısı göç ederek öğle üzeri Sermin'e ulaştılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 34-35).

Mısır Askerlerinin Halep'te Osmanlı Ordusuna Katılması

IV. Murad'ın komuta ettiği Osmanlı ordusu, bölgedeki önemli toplanma yerlerinden biri olan Halep'e daha önceden gelerek burada sefer hazırlıklarını ikmal etmekle meşguldü. Padişahın otağı Sermin Kasabası'nın karşısında kurulmuştu. Osmanlı ordugâhındaki meşalelerin ışıkları Sermin Kasabası'ndan gözlenmekteydi. Ebu's-şevârib Rıdvan Bey, ertesi gün komutasındaki askerlerle Sermin Kasabası'nın altına geldi. Bir müddet sonra Sadrazam Bayram Paşa'ya ulak göndererek askerleriyle padişahın huzurundan geçmeye hazır olduklarını bildirdi. Sadrazam Bayram Paşa, durumu padişaha arz edeceğini ve kendisinden haber gelene kadar yerlerinden ayrılmamaları gerektiği cevabını verdi. Mısır askerleri, iki gün burada beklediler. Gelen haberle üçüncü günün sabahında harekete geçerek öğleden önce Hantuman'a ulaştılar. Padişah, Ebu's-şevârib Rıdvan Bey'e, askerlerinin Mısır usulünce giyinmelerini ve ertesi günün sabahı alay tertibiyle huzurundan geçmelerini emretti. Ayrıca sefer boyunca mehterhane ve davullarını çalmalarına müsaade ettiğini de bildirdi. Mısır askerleri, geceyi alay hazırlıklarıyla geçirdiler. Ertesi sabah silahlarını kuşandıktan sonra alem ve sancaklarını açıp tabl ve nakkarelerini çalarak ordugâha doğru yürüyüşe geçtiler (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 35-36).

IV. Murad, geçit merasimini izlemek için Halep önlerindeki Gökmeydan'da kurulan tahtına oturdu. Vezir ve ağalar, hiyerarşiye uygun olarak tören alanındaki yerlerini aldılar. Padişah, başında bir sarık ve üstünde Davudî zırhla törene gelmişti. Yanı başındaki kullarının giyim ve kuşamları göz kamaştırmaktaydı. Padişahın işareti ile Mısır askerleri geçit merasimine başladılar. Önce Çerkesler bölüğü ikişerli sıra halinde yürüyüşe geçti. Çerkesler Ağası Abaza Mehmed Ağa, davulunu çalarak padişahın karşısına kadar gelip atından indi. Birkaç adım ileri yürüyerek sağ dizi ve sağ elinin arkasını yere koyup padişahı selamladı. Sırtını padişaha dönmeden geriye doğru yürüyüp atına binerek alaya katıldı. Akabinde tüfekçiler ve gönüllüler bölükleri birlikte alay gösterdiler. Tüfekçiler Ağası Mustafa Ağa ve Gönüllüler Kâtibi Hasan Efendi davullarını çalarak padişahın karşısına geldiklerinde atlarından inip birkaç adım ileriye doğru yürüdüler. Sağ dizleri ve sağ ellerinin arkasını yere koyup padişahı selamladıktan sonra sırtlarını padişaha dönmeden geri çekildiler. Akabinde ayaklarını üzengiye koymadan büyük bir çeviklikle sıçrayıp atlarının üzerine binerek alaylarına döndüler. Ardından çavuşlar bölüğü yürüyüşe geçti. Çavuşlar kethüdası ve kâtibi davullarını çalarak padişahın huzurunda selam verdikten sonra at sürerek alaylarına döndüler. Akabinde müteferrika bölüğü yürüyüşe geçti. Müteferrikabaşı ve kâtip, davullarını çalarak padişahın huzuruna geldiler. Aynı şekilde selam verip at sürdükten sonra alaylarına döndüler. Akabinde Çerkes beyleri davullarını çalarak ikişerli sıra halinde yürüyüşe geçtiler.

Padişahın huzuruna geldiklerinde atlarından inip selam verdikten sonra tekrar binitlerine binerek alaylarına döndüler. Son olarak Ebu's-şevârib Rıdvan Bey, alem ve sancağını açıp mehterhanesini çalarak yaya bir şekilde huzura gelip kendisinden önce yürüyüşlerini tamamlayanlara nispetle padişaha biraz daha fazla yaklaştı. Sağ dizi ve sağ elinin arkasını yere koyup kulluğunu arz etti. Sırtını huzura dönmeden atına binmek üzere geri çekildiği sırada padişahın işareti ile Sadrazam Bayram Paşa iki hilat getirdi. Padişah, kendi eliyle hilatlerden birini Ebu's-şevârib Rıdvan Bey'e diğerini ise oğluna giydirdi. Akabinde Mısır askerlerinin ordugâhta konuşlanacağı yeri belirledi. Sabahın erken saatlerinde başlayan geçit merasimi öğleye kadar sürdü. Mısır askerleri törendeki gösterileriyle başta padişah olmak üzere izleyenlerin takdirini kazandılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 36-39).

Mısır Askerlerinin Diyarbakır'a Hareket Etmesi

Mısır askerleri on gün Halep'te konakladıktan sonra padişahın emri ile 23 Rebiyülevvel 1048/4 Ağustos 1638 sabahında buradan ayrılarak öğle vakti Müslimiye'ye ulaştılar. Bir gün burada kaldıktan sonra sabah ezanında yola çıktılar. Öğleye doğru Bağ-ı Varta Köprüsü'nü geçtikten sonra konakladılar. Gün batımında tekrar yola koyulup ertesi gün öğle vakti Tişkin'e vardılar. Akşam ezanında göç edip sabaha karşı Telbeşar'a geldiler. Bir gün burada kaldıktan sonra güneş doğmadan yola koyulup öğleye doğru Nizip'e vardılar. 28 Rebiyülevvel 1048/9 Ağustos 1638'de tan yeri ağarmadan önce hareket ettiler. Öğleye doğru bir kısmı ağaç köprü üzerinden yürüyerek ve bir kısmı da gemiye binerek Murat Suyu'nu geçip Birecik'in üstündeki tepelere çadırlarını kurdular. Birkaç gün sonra padişahın haremi ve iç halkı, dokuz araba ve bir tahturevanla Murat Suyu üstündeki köprüden geçerek kaleden atılan top ve tüfek atışları eşliğinde Birecik'e girdiler. Ertesi gün yeniçeri ağası ve komutasındaki birlikler, Murat Suyu'na geldiler. Beraberlerinde getirdikleri padişaha ait tuğu dikip çadırını burada kurdular. Bey ve askerler, ertesi günün sabah saatlerinde padişahı karşılamak üzere alay tertip ettiler. Bu merasimin ardından padişah gemiyle karşı yakaya geçerek otağına çekildi, orduya ait ağırlıklar ise köprü üzerinden nakledildi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 39-40).

Padişah, kuşatma hazırlıklarının zamanında tamamlanması hususunda oldukça titizdi. Bu sebeple daha önceden verdiği talimat gereği muhasarada kullanılmak üzere top ve güllerin bir kısmı Birecik'te dökülmüştü. Padişah, buraya gelince top ve güllerin taşınması için birliklere görevler verdi. Mısır askerlerine 4.000 adet gülleyi Bağdat'a taşımalarını emretti. Mısır askerleri, padişahın fermanı üzerine sabah vakti Birecik'ten hareket ederek öğleye doğru Beştepe'ye vardılar. Ertesi sabah yeniden yola çıkıp öğle vakti Mâ-i Şatt-ı Nur'a ulaştılar. Tan yeri ağarınca hareket edip öğleye doğru Üçgöz'e vardılar. Yatsı ezanıyla yola çıkarak sarp kayaları aşıp taşlı yolları geçip 8 Rebiyülâhir 1048/19 Ağustos 1638'de öğleye doğru Urfa'ya ulaştılar. Padişah ise birkaç gün sonra 13 Rebiyülâhir 1048/24 Ağustos 1638 sabahı Urfa'ya gelerek kaleden atılan top ve tüfek atışları eşliğinde atının üzerinde şehre girdi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 40-41).

Padişah, 15 Rebiyülâhir 1048/26 Ağustos 1638'de Mısır askerlerine Diyarbakır'a doğru gitmelerini emretti. Mısır askerleri, ferman gereği gün doğmadan yola çıkıp öğle vakti yaklaşırken Cüllab'a geldiler. Sabah vakti yeniden göç ederek öğleye doğru Abdin'e ulaştılar. Akşam ezanında yola çıkıp günün ilk saatlerinde Sol'a eriştiler. Öğleye kadar burada dinlendikten sonra göç ederek akşam vakti Elmalı'ya vardılar. Gece yarısı hareket ederek tan yeri ağarınca kadar Karacadağ'ın zirvesine ulaşmış bir süre burada dinlendikten sonra aşağıya inerek ikindiye doğru Kızıltepe'ye vardılar. Oldukça sarp olan bu dağı aşarken beş yüz develeri telef oldu. Mısır askerleri, sabah yola koyulup öğleye doğru Alıpınarı'na ulaşarak Diyarbakır önlerine kadar geldiler. Diyarbakır'daki devlet görevlileri ve halk, 20 Rebiyülâhir 1048/31 Ağustos 1638'de padişahın fermanı gereği haremi karşılamak için sabah vakti alay bağladılar. Birkaç gün sonra padişahın tuğu şehre getirildi. Devlet erkânı ve askerler, cuma sabahı bu kez padişahı karşılamak için alay bağladılar. Padişah ve maiyeti, görkemli bir şekilde alayın içinden geçerek ilerlediler. Padişah, Mısır alayı önünden

geçerken onları dikkatlice izleyip takdir ederek Hüseyin Paşa vasıtasıyla Mısır askerlerine at koşturmalarını emretti. Mısır askerleri, emir gereği at üzerinde gösteri yaptılar. Padişah, bir süre sonra kaleden atılan toplar eşliğinde otağına ulaştı. Diyarbakır'a gelince de bazı atamalar yaptı. 7 Rebiyülâhîr 1048/18 Ağustos 1648'de Cüllab'ta vefat eden Sadrazam Bayram Paşa'nın yerine Diyarbakır Beylerbeyi Tayyar Mehmed Paşa'yı getirmişti. Ancak Diyarbakır beylerbeyliğine henüz yeni bir kişiyi atamamıştı. Çok geçmeden Derviş Mehmed Paşa'yı Diyarbakır beylerbeyliğine tayin etti. Ayrıca Silahdar Mustafa Paşa'yı da Şam beylerbeyliğine getirdi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 41-43).

Mısır Askerlerinin Musul Üzerinden Bağdat Önlerine Gelmesi

Padişah, dokuz gün Diyarbakır'da konakladıktan sonra Mısır askerlerinin Musul'a gitmesini emretti. Mısır askerleri 29 Rebiyülâhîr 1048/9 Eylül 1638 sabahında yola çıkarak öğleye doğru Karaköprü'ye geldiler. Ertesi gün sabah saatlerinde göç ederek öğle vakti Göksu'ya vardılar. Gece yarısı tekrar yola koyularak öğleye doğru Cühudpınarı'na geldiler. Güneşin doğuşuyla yola çıkıp yine öğleye doğru Şeyh Zuli'ye ulaştılar. Sabah namazında göç edip Mardin Kalesi'ne giden sarp ve taşlı yoldan aşağıya inerek ikindiye doğru Mardin Ovası ile Koçhisar arasındaki Hüsam Suyu'na geldiler. Bu menzilde Çerkesler Ağası Abaza Mehmed Ağa ve Seyyid Musa'nın da aralarında olduğu sekiz kişi vefat etti. Hüsam Suyu'nda dört gün konakladıktan sonra cuma günü yatsıya doğru yola çıkarak sabaha karşı Karacadere'ye vardılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 44).

Ölüm vakaları Mısır birliğinin peşini burada da bırakmadı. Öyle ki 11 Cemâziyelevvel 1048/20 Eylül 1638'de bu kez Devadar Recep vefat etti. Mısır askerleri beş gün Karacadere'de kaldıktan sonra öğle vakti göç ederek gece yarısı Nusaybin'e geldiler. Ertesi gün ikindide yola çıkıp yatsı vaktinden sonra Aznavur Tepesi'ne vardılar. Padişah, 15 Cemâziyelevvel 1048/24 Eylül 1638'de Mısır askerlerinin yola devam etmesi hususunda yeni bir emir verdi. Mısır askerleri, öğle vakti hareket ederek gece yarısına doğru Karakirisi'ye geldiler. Ertesi gün öğle vaktinde yeniden yola çıkarak sabaha karşı Sapan'a vardılar. Bir süre dinlendikten sonra ikindide göç ederek sarp ve uçurumlu yollardan inip akşam, Dicle Nehri kenarındaki Hanak'a ulaştılar. İkindide göç ederek gece yarısından sonra Kefr-i Zaman'a geldiler. Ertesi gün akşam ezanında hareket ederek gece yarısında Mukabele-i Kefr-i Zaman'a ulaştılar. Padişah, Dicle Nehri'ni 21 Cemâziyelevvel 1048/30 Eylül 1638'de Kefr-i Zaman'dan güçlükle geçerken Mısır askerleri ise Mukabele-i Kefr-i Zaman'dan kolaylıkla geçtiler. Padişahın karşıya geçtiği kısımda kuvvetli akıntı olduğu için iki yüz kişi boğuldu, deve ve atların bir kısmı ise telef oldu. İki gün burada konakladıktan sonra tan yeri ağarırken göç ederek öğle ezanında Sol'a geldiler. Ertesi sabah vakti yola çıkarak öğleden önce Eski Musul Mukabelesi'ne ulaştılar. Aynı günün ikindi vaktinde göç ederek geceye kadar yol aldılar. Ancak gece karanlığında yolları karıştırdıkları için etrafa dağıldılar. Bununla birlikte 25 Cemâziyelevvel 1048/4 Ekim 1638'de öğleye doğru Musul'a ulaştılar. Padişah ise 28 Cemâziyelevvel 1048/7 Ekim 1638 sabahı Musul'a geldi. O gün Yusuf Bey'in maiyetinden Kara Hasan hayatını kaybetti. Musul'da on dört gün kaldıktan sonra 9 Cemâziyelâhîr 1048/18 Ekim 1638'de padişahın tuğu ileri menzile gönderildi. Gün içinde Mısır birliğinden Çavuşlar Kâtibi İbrahim Efendi de merhum oldu (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 44-46).

Ordu, ertesi sabah Bağdat'a gitmek üzere yola revan oldu. Mısır askerleri adet olduğu üzere cebehane arkasında konuşlandırıldı. Osmanlı ordusu, tekrar harekete geçerek Yarımca, Hızır İlyas ve Zab Suyu menzillerini katetti. Zab Suyu'nda konaklarken Potur Ahmed Ağa vefat etti. Ordu, yola devam edip Şemamik'e ardından da Bir-i Davud'a geldi. Gönüllüler Kâtibi Hasan Efendi burada gönüllüler ağası oldu. İncesu, Altunköprü, Göktepe, Şehr-i Zol, Hassa Suyu, Kerkük Kalesi, Taze Hurmayı menzilleri geçildi. Taze Hurmayı'da Tüfekçiler Ağası Mustafa Ağa'ya sancakbeyliği tevcih edildi. Tavuk Nahiyesi, Emhar, Tuz Hurmayı, Kifri, Karatepe, Şürb, Narinsu, Taşköprü, Halis, Çubukköprü, Baykuba, Şehr-i Zali, Mukabele-i Yakube, Ömeriye,

İmam Musa ve İmam-ı Azam menzilleri geçilerek 7 Receb 1048/14 Kasım 1638'de Bağdat önlerine ulaşıldı. Padişah, öğleye doğru İmam-ı Azam Türbesi civarına gelerek otağına geçti. Beylerbeyi ve sancakbeylerinin çadırları da hünkârın otağının etrafında kuruldu (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 46-47; Müteferrika Ahmed, 2020, s. 11-12).

Osmanlı Ordusunun Bağdat Kalesi'ni Fethi

Osmanlı ordusu 7 Receb 1048/14 Kasım 1638 gecesini kuşatma hazırlıklarıyla geçirdi. Ertesi gün padişah, devlet erkânı ve askerler, İmam-ı Azam Türbesi'nin karşısına geldiler. Kapıkulları, Rumeli kuvvetleri, Anadolu askerleri ve Mısır birlikleri saf bağlayarak Allah'a yakarip dua ettikten sonra Bağdat Kalesi'nden atılan toplara aldırış etmeden yürüyüşe geçip uygun yerlere çadırlarını kurarak konuşlandılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 47-48). Padişah, Sadrazam Tayyar Mehmed Paşa'ya metrislerin kazılacağı yerleri belirlemesini emretti. Sadrazam, bunun üzerine Bağdat Kalesi'nin durumunu tespit etmek için etrafı keşfe çıktı. Gözlemleri sonucunda kuşatmanın ağırlık noktasının Akkapı civarında kurulmasını teklif etti (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 12). Padişah, bir süre sonra kuşatma ile alakalı konuları konuşmak için devlet erkânını topladı. Harp meclisinde Sadrazam Tayyar Mehmed Paşa'nın on beş balyemez topla Akkapı karşısından, Kaptan Mustafa Paşa'nın sekiz balyemez topla Akkapı'nın solundan Şah Kapısı'na kadar olan kısımdan, Anadolu Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın yedi balyemez topla Şah Kapısı-Şah Kulesi arasından metrise girmesine karar verildi. Diyarbakır Beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa ve Maraş Beylerbeyi Gürcü Mehmed Paşa, ordunun etrafını korumak üzere karavulcu tayin edildi. Yine harp meclisinde Hafız Ahmed Paşa ve Hüsrev Paşa'nın daha önceki yıllarda gerçekleştirdiği Bağdat kuşatmalarında müdafilerin birçok defa kaleden çıkarak Osmanlı askerlerine zarar verdiği ve özellikle Karanlık Kapı'nın kontrol edilmesinin ciddi bir güvenlik meselesi olduğu dile getirildi. Padişah, bu görevi başarılarına şahit olduğu Mısır askerlerine tevdi etti. Askerler yatsıya doğru dua edip birbirleriyle helalleştikten sonra kendilerine tayin edilen metris ve karavul yerlerine gittiler (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 48-50).

Müdafiler, yatsı vaktinden sabaha kadar burç ve surlardan Osmanlı askerlerine top ve tüfek atışı yaptılar. Bu ilk karşılaşmada Osmanlı askerlerinden iki kişi şehit düşerken iki kişi de yaralandı (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 50). Osmanlı askerleri ertesi gün otuz adet balyemez topunu metrislere çektiler. Daha önceden toplar için örülen eni ve boyu onar zira olan sepetleri de metrislere götürerek kalenin karşısına koyup içlerine toprak doldurdular. Her iki sepetin arasına ise bir top yerleştirdiler. Metrislerde bu hazırlıklar yapılırken müdafilerin top ve tüfek atışları devam etti. Padişah, ertesi gün sabaha doğru sadrazamın metrisine giderek kendi elleriyle baş topu ateşledi. Toptan çıkan gülle, Akkapı surlarındaki düşman topuna isabet ederek müdafilere ciddi şekilde zarar verdi. Osmanlı askerleri, tekbir getirerek metrislerdeki tüm topları aynı anda ateşlediler (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 50-51). Padişah, topçuların başarısını memnuniyetle karşılayarak yararlılıkları görülenleri ödüllendirdi (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 13). Müdafilerin kaleden attıkları top ve tüfek atışları ile savaş kızışmaya başladı. Karavulcular, etrafta dolaşarak güvenliği sağladılar. Osmanlı askerleri, bir yandan savaşırken diğer yandan da metrisleri hendeklere doğru sürmeye devam ettiler (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 51).

Padişah, sadrazamı huzuruna çağırarak kaleye doğru yürüyüşe geçilmesini emretti. Ancak sadrazam kaleye taarruz etmek yerine metris sürerek ilerlemenin daha uygun olacağını dile getirdi. Padişah, sadrazamın bu teklifini kabul ederek metrisine dönmesine izin verdi. Kuşatma ile ilgili bazı konuları konuşmak için sadrazamın çadırına gelen devlet erkânı yürüyüşten vazgeçildiğini öğrenince memnuniyetlerini dile getirdiler. Görüşmeler bitince her biri görev yerlerine döndüler. Müdafiler ise birkaç gün sonra bir sabah vakti metrisleri ele geçirmek için kaleden çıktılar. Ancak Osmanlı cephesinden metrislere takviye kuvvet gelmesi sebebiyle geri çekilmek zorunda kaldılar. Padişah, bu sırada bizzat metrislere giderek gelişmeler hakkında bilgi aldı. Düşmanın geri püskürtüldüğünü öğrenince otağına döndü (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 13-14).

Kaledeki Safevî komutanları, Osmanlı askerlerinin metrisleri ileriye doğru taşınması sebebiyle alınması gereken önlemleri görüşmek için toplandılar. Müşavere sırasında şahları uğruna güçlerinin sonuna kadar mücadele etmeye söz vererek birbirlerini cesaretlendirdiler. Osmanlı askerleri bir müddet sonra metrisleri kale önündeki hendeklere kadar ilerlettiler. Öyle ki hendeklere iki mızrak boyu mesafe kalmıştı. Müdafiler gayrete gelerek hareketlendiler de bir süre sonra kalplerine korku düşüp mücadeleye ara verdiler (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 14).

Şah Kulesi'ndeki müdafiler buradan attıkları toplarla Osmanlı metrislerine yeniden zarar vermeye başladılar. Cuma günü sabahı buradan atılan bir top güllesi karavulculuk yapan İbrim eski kâşifi Seyyid Muhammed'in sağ omuzu ile yüzüne isabet etti. Seyyid Muhammed, aldığı darbenin etkisiyle şehit düştü. Kansu Paşa, Musul'da kendisine teslim edilen on balyemez topu ve bir miktar mühimmatı 26 Recep 1048/3 Aralık 1638'de Bağdat önlerine getirdi. Yeni gelen toplardan dört tanesi gece karanlığında çekilerek Şah Kulesi'nin karşısındaki metrise yerleştirildi. Dahası Derviş Mehmed Paşa'nın komutasındaki askerler, buradan metrise girdiler. Sabaha doğru ateşlenen dört topla kule tahrip edilerek müdafilere zayıt verildi. Kalan altı adet balyemez top ve diğer darbzen toplar Dicle Nehri'nin karşısında olan ve Bağdat Şehri'nin içini gören Kuşlar Kalesi'ne çıkarılarak Silahdar Mustafa Paşa ve Kansu Paşa'nın emrine bırakıldı. Böylece ordu bu cephede düşmana karşı ciddi bir avantaj sağladı. Metrisler sürülerek hendeklere yaklaşıncı bu kez lağımçılar tünel kazmaya başladılar. Aynı zamanda ordudaki askerlere kişi başına on beşer torba hazırlamaları ve metrisler hendeklere ulaşıncı toprakla doldurdukları bu torbaları buraya atmaları emredildi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 51-52).

Rumeli askerleri 2 Şaban 1048/9 Aralık 1638'de İmam-ı Azam civarından iki yüz adet hurma ağacını keserek domuz damları yapmakla görevlendirildi. Rumeli askerleri, dört günde hurma ağaçlarını kesip kütükleri mandalarla çekerek metrislere getirdiler. Osmanlı askerleri, 8 Şaban 1048/15 Aralık 1638'de toplar ve metrisler hendeğe ulaşıncı domuz damlarının yapımına başladılar. İki gün içinde üç yerde domuz damları yaparak topları buraya çıkardılar. Bu hâkim yerden kale içine top ve tüfeklerle yoğun şekilde ateş ederek müdafileri etkisiz hale getirdiler. Böylece önceden toprakla doldurdukları yüz binlerce torbayı ciddi bir engelle karşılaşmadan hendeklere attılar. Ancak müdafiler gece vakti lağımlardan hendeklere girerek torbaları geri çıkardılar. Osmanlı askerleri ertesi gün hendeklerin müdafilerce temizlendiğini görünce karşı lağımlar kazarak yer altında çetin bir mücadeleye tutuştular (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 52). Toprakların müdafilerce taşınmasını önlemek maksadıyla hendeklerin üzerini kapattılar. Dahası hendeklere girmeye çalışan müdafileri tüfekte etkisiz hale getirmek için de uygun gördükleri bazı yerlere delikler açtılar (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 15). Çarpışmalar sırasında iki taraftan da birçok kişi hayatını kaybetti. Osmanlı askerleri, bu kez çok sayıda hurma ağacını kesip metrislere getirdiler. Akabinde ağaçları müdafilerin kaleden çıkıp metrislere girdikleri yerin önüne uzunlamasına yerleştirerek girişleri kapatıp yeniden hendeklere toprak sürerek doldurdular (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 52).

Müdafiler, Osmanlı askerlerinin birçok cephede başarı kazanması üzerine bir araya gelerek Karanlık Kapı'dan gece vakti çıkarak çarpışmaya karar verdiler. 12 Şaban 1048/19 Aralık 1638 gecesi Karanlık Kapı'da toplandıktan sonra kaleden dışarıya çıkmaya başladılar. Ancak Karanlık Kapı civarında karavulcu olan ve ellerinde silahlarıyla at üzerinde dolaşan Mısır askerlerini görünce korkuya kapılarak kaleye döndüler. Bununla birlikte ertesi gece müdafilerden gözü pek bir grup, yeniden metrislere hücum etti. Osmanlı askerleri, bu durumu fark ederek düşmanla metrislerde çetin bir mücadeleye tutuştular. Bu sırada birçok düşman askeri öldürülürken bir kısmı esir alındı, geri kalanlar ise kaleye kaçtılar. Padişah, umumî hücum öncesinde fedâî toplamak için serdengeçti olmak isteyenlere tımar vereceğini münadiler vasıtasıyla üç gün boyunca orduda duyurdu (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 52-53).

Sadrazam Tayyar Mehmed Paşa, metrisindeki yeniçeri ve serdengeçtilerle birlikte 14 Şaban 1048/21 Aralık 1638 gecesinde harekete geçerek hendekleri aşip Akkapı'nın sağındaki burca saldırdılar. Müdafiler ise burçlardan kancalar salarak, nefit şişeleri saçarak ve ateşe verdikleri nefitli yorganları aşağı atarak karşı koydular. Dahası taraflar arasında sabaha kadar karşılıklı olarak devam eden yoğun bir top ve tüfek atışı yapıldı. Çarpışmalar sabaha doğru bir süreliğine kesildi. Ancak Osmanlı askerleri, çok geçmeden saldırıya geçerek sancağı burca dikmek için birbirleriyle adeta yarıştılar. Müdafiler de gayrete gelerek öğleye kadar canla başla karşı koydular (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 53-54).

Kaptan Mustafa Paşa, 15 Şaban 1048/22 Aralık 1638'de metrisindeki askerlere ihsanda bulunduktan sonra bayrağı eline alıp hendeklerden karşıya geçti. Askerler, Kaptan Mustafa Paşa'nın kendilerine ihsanda bulunmasından ve önlerine düşüp düşmana saldırmamasından etkilenerek hendekleri geçip surlara tırmanmaya başladılar. Müdafiler ise nefit ateşi ile karşılık verdiler. Taraflar arasında gün batımında başlayıp sabaha dek süren çetin bir mücadele yaşandı. Sonunda Osmanlı askerleri burçta bir mevzi kazandılar. Birçok kişi bu çarpışma sırasında hayatını kaybetti ve birçok kişi de yaralandı. Ertesi gece ise Anadolu Beylerbeyi Hüseyin Paşa, metrisindeki askerlere ihsanda bulunup cesaretlendirici bir konuşma yaptıktan sonra eline bayrağı alıp yürüyerek hendeği geçti. Askerler de paşanın cesaretinden etkilenerek hendeği geçip burçlara tırmandılar. Burçlarda yeni bir mevzi daha ele geçirip buraya bayrak diktiler. Bununla birlikte müdafiler kaybettikleri bu yeri geri almak için var güçleriyle saldırdılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 54-55).

Osmanlı saldırıları sonucunda birkaç burç dışında kale surlarının büyük bir bölümü zarar gördü. Öyle ki toplardan atılan güllerle surlarda devasa gedikler açıldı. Müdafilerin bir kısmı bu sırada sığındıkları yerlerden karşı koymaya çalıştılar. Attıkları güllerle Osmanlı toplarına ufak çaplı da olsa zarar verdiler. Sadrazam bir süre sonra devlet erkânını huzuruna çağırarak onlarla istişare etti. Devlet erkânına kalenin alınacağından şüphe etmemelerini, düşman mevzilerini teker teker ele geçirdiklerini, hendeklerin doldurulduğunu ve surların büyük bir kısmının alındığını, hizmette kusur etmemelerini ve pazartesi günü hücumla geçeceklerini söyledi. Devlet erkânı söylenenleri dinleyip tasdik ettikten sonra metrislerine döndüler. Askerler gayrete gelerek henüz ele geçirilmemiş olan burç ve mevzilere yeniden saldırdılar. Sadrazam, askerleri teşvik etmek için ihsanda bulundu. Askerlere pazartesi günü burca umumî bir saldırı düzenleneceğini söyleyerek onlardan ellerinden gelen gayreti göstermelerini istedi. Bunun üzerine askerler, canlarını bu uğurda vermeye hazır olduklarını söylediler (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 17).

Sadrazam, hücum günü yaklaşınca padişahın huzuruna çıkarak yürüyüşü başlatmak için izin istedi. Padişahın yürüyüşe onay vermesi üzerine metrisine dönerek komutanları yanına çağırıldı. Onlara saldırıya geçmelerini emretti. Komutanlar bu emre uyarak taarruza başladılar. Çetin bir mücadeleden sonra burcun yarısını ele geçirdiler. Ancak müdafiler bir süre sonra Osmanlı askerlerini burçtan aşağı indirerek saldırıyı geri püskürttüler. Sadrazam yaşanan bozgunun dolayısıyla gazaba gelerek askerleri azarladı (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 17). Sonrasında sancaktardan bayrağı alarak yalın kılıç burçlara doğru hücum etti. Askerlerin de peşinden gelmesi ile burçlarda yeniden şiddetli bir çarpışma yaşandı. Sadrazam, burçlara çıkıp düşman sancağını indirip kendi bayraklarını dikerken karşıdan göğsüne isabet eden bir taşla sarsıldı. O esnada serdengeçti ağası yetişerek bayrağı alıp burca dikti. Öğleye kadar süren bu şiddetli çarpışmadan Osmanlı askerleri galip ayrılarak burcu ele geçirdiler. O sırada burcun aşağısında bulunan sadrazam, düşman cephesinden atılan bir kurşun tanesinin alınına isabet etmesi sonucu şehit düştü. Naaşı İmam-ı Azam civarında babasının daha önceden yaptırdığı türbeye defnedildi. Padişah, vakit kaybetmeden Kaptan Mustafa Paşa'yı sadaret makamına getirdi. Metrislerdeki askerlerin morallerini düzeltmek için bir miktar bahşış verdi. Merhum paşanın oğlunu huzuruna çağırıp taziyede bulunduktan sonra kendisine Urfa beylerbeyliğini tevcih etti (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 55-56).

Sadrazam Tayyar Mehmed Paşa'nın şehit düştüğü gün düşman kuvvetlerinden başta Ali Kulu Han, Şahverdi Han, Üveys Han olmak üzere on beş bey, on bir bölük ağası, kırk bölükbaşı ve binlerce müdafî hayatını kaybetti. Kalede bulunan Sünnilerden iki kişi, o günün akşamı gizlice lağımlardan geçip yeni sadrazamın huzuruna gelerek müdafilerin saldırılar karşısında artık güçlerinin tükendiğini ve Şah Safî'den bekledikleri yardımın gelmediğini, tek çare olarak kaleden çıkıp çarpışmayı düşündüklerini ancak nereye hücum edeceklerini öğrenemediklerini söyledi. Sadrazam, kaleden gelen bu casusları padişaha gönderdi. Casuslar, sadrazama verdikleri bilgiyi bu kez padişaha arz ettiler. Padişah casuslara ihsanda bulunduktan sonra metrislerdeki askerlere ve karavulculara gece boyunca dikkatli olmalarını emretti. Kendisi de atına binerek metris ve karavulları bizzat teftiş etti. Mustafa Paşa ve Hüseyin Paşa'nın metrislerindeki askerler, gecenin ilk kısmında surlara hücum ederek burçlara bayrak diktiler. Gece yarısından sonra başlayan şiddetli yağmur sabaha kadar devam ederek metrisleri suyla doldurdu. Öyle ki metrislerdeki su ve balçık askerlerin bellerine kadar çıktı. Karavulcular yağmura rağmen atlarından inmeyip görevlerini eksiksiz bir şekilde yaptılar. Müdafiler ise gece boyunca kaleden çıkmak için fırsat kolladılar. Ancak Osmanlı askerlerinin etrafta beklemelerinden dolayı bu düşüncelerinden vazgeçtiler (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 56-57).

18 Şaban 1048/25 Aralık 1638 sabahında bu kez yağın yağmurlara şimşek de eşlik etti. Müdafiler, gün içinde sur ve burçlardan aman talebinde bulundular. Sadrazam Mustafa Paşa, müdafilerden gelen talebi padişaha arz etti. Padişah, Beşir Ağa'yı Bağdat Hâkimi Bektaş Han'a göndererek aman verdiğini bildirdi. Bektaş Han, Nakdi Han ve Abbar Han ile kaleden çıkarak önce sadrazamla görüştü, akabinde Beşir Ağa ile birlikte padişahın huzuruna gelerek gerekli tazimlerde bulunduktan sonra kaleyi boşaltmak için üç gün süre istedi. Ancak padişah ertesi günün sabahına kadar silahlarını bırakıp Karanlık Kapı'dan çıkmalarına onay verdi. Akabinde kendilerine hilat giydirdi. Bektaş Han, padişahın ayağına kapanarak kendisini kulluğa kabul etmesini istedi. Bunun üzerine padişah, Bektaş Han'a vezirlik vererek başına bir sorguç takıp yeni bir hilat daha giydirdikten sonra sadrazamın yanına dönmesine izin verdi. Sadrazam, Ebu's-şevarib Rıdvan Bey'den komutası altındaki birliklerle geçit töreni yapmasını istedi. Rıdvan Bey askerlerini hazırladıktan sonra sadrazamın metrisinin yakınlarında alay gösterdi. Karşıdan gelmekte olan Bektaş Han ve maiyeti, Mısır askerlerinin önünden hayret ve şaşkınlık içinde geçerek sadrazamın metrisine ulaştılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 57-58; Müteferrika Ahmed, 2020, s. 19).

Sadrazam Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa ve Osmanlı askerleri, Bektaş Han'la kaleye girerek hazine, cephane ve kale anahtarlarını teslim aldılar. Akabinde kısa süre içinde de surların tamamını zapt ettiler. Ancak müdafilerin bir kısmı, gece vakti şehirdeki yeniçerilerden ve Rumeli askerlerinden bazılarını katledince padişah gazaba gelip müdafilerin tamamının kılıçtan geçirilmesini ve mallarının yağmalanmasını istedi. Yeniçeriler, Rumeli ve Anadolu kuvvetleri, hızla kaleye girerek önlerine çıkan müdafileri kılıçtan geçirirken karavulcular ise kaleden kaçmaya çalışanları katlettiler. Bu hengâmede 20.000'den fazla müdafî öldürüldü. Aralarında Bektaş Han, Mir Fettahoğlu Fettah Han, Halef Han, Ali Abbar Han ve Nakdi Han'ın da olduğu birçok Safevî komutanı esir alınarak padişahın huzuruna getirildi. Padişah, hanların haricindeki tüm komutanların başlarının kesilerek orduda teşhir edilmesini emretti. Bektaş Han ise serbest bırakıldı, ancak o da bir gün sonra kendisini zehirleyerek intihar etti (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 58-59).

Müdafilerden 3.000 kişi, silahlı olarak Karanlık Kapı'nın üst tarafındaki burca çıkarak buradan attıkları kurşunlarla Osmanlı askerlerini yanlarına yaklaştırmadılar. Yeniçeriler ve sarıcalar, karşılarından metrise girerek akşama kadar çarpıştılar. Müdafilerin 1.500'ü akşam karanlığı çökünce Dicle tarafındaki surları delerek dışarıya çıktılar. Hendekleri geçince Silahdar Mustafa Paşa ve Maraş Beylerbeyi Gürcü Mehmed Paşa'nın komutasındaki kuvvetlerle karşılaştılar. Buradan sağ çıkamayacaklarını anlayınca da Diyale Nehri'ne doğru kaçtılar. Ancak

Mısır askerleri arkalarından yetişerek attıkları tüfek ve oklarla birçok düşman askerini öldürdüler. Bu çarpışmalarda Tüfekçiler Ağası Arnavut Hasan Ağa ve Çerkesler Ağası Ömer Ağa, göğüslerine isabet eden kurşunlarla yaralandılar. Gönüllüler Ağası Hasan Ağa ise yatsıdan sabaha kadar ok ve tüfeğiyle kahramanca savaştı. Öyle ki birkaç kez at değiştirmek zorunda kaldı. Kendisi okla yaralanırken dört arkadaşı kurşunlara maruz kaldı. Sabah olunca düşmandan kırk kişi sağ kalmayı başardı. Onlar da Diyale Nehri'ne atlayarak kaçmak istediler. Ancak Mısır askerleri, atlarından inip tüfekleriyle ateş ederek hepsini öldürdüler. Mısır askerlerinden bu çatışmalar sırasında yedi kişi şehit düşerken elli dört kişi yaralandı. Çok sayıda at da telef oldu (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 60-61).

Padişah, Diyale Nehri önündeki çarpışmadan muzaffer bir şekilde ordugâha dönen Mısır askerlerine hayır duada bulunduktan sonra Ebu'ş-şevârib Rıdvan Bey ve oğluna hilat giydirdi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 61) ve kazanılan bu başarıdan dolayı memnuniyetini dile getirdi. Rum eyaleti askerleri de Mısır kuvvetlerinin mücadeledeki hünerlerini takdir ettiler (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 22). Öte yandan kalede henüz teslim olmayan bir grup müdafî, öğleye kadar çarpıştıktan sonra silahlarını bırakıp yeniden aman dilediler. Padişah merhamete gelerek onların taleplerini kabul etti. Müdafiler bu kez canlarından emin bir şekilde şahlarına gidebilmek için Diyale Nehri'ni geçene kadar kendilerine muhafız verilmesini istediler. Padişah, görevi Mısır askerlerine verdiğinde ise bu konuda çekincelerini dile getirdiler. Padişah, bunun üzerine tebessüm ederek bu taleplerini de kabul etti ve muhafızlık görevini bu defa Rumeli askerlerine verdi. Ancak Rumeli askerleri, muhtemelen daha önceden yaşadıkları kayıpları hatırlayarak Diyale Nehri yolunda onları öldürdüler. Aynı gün Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, Bağdat beylerbeyi oldu. Bağdat'ın fetih haberini duyurmak ve kutlamalar yapmak için eyaletlere fetihnameler yazılarak gönderildi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 61-65). Bağdat'ın fetih haberi, 1 Şevval 1048/5 Şubat 1639'da Mısır'a ulaştı. Bağdat'ın fethini kutlamak için Mısır'da üç gün üç gece süren şenlikler yapıldı (Mehmed bin Yûsuf el-Hallâk, 1202, vr. 134^a).

Padişah, Silahdar Mustafa Paşa'nın komutası altında bazı beylerbeylerini, Mısır ve Şam askerlerinden müteşekkil olan bir kuvveti hem keşif hem de iâşe temini maksadıyla Cesan Kalesi üzerine yürümekle görevlendirdi. Silahdar Mustafa Paşa, hazırlıklar tamamlanınca komutası altında bulunan birlikle sabah vakti Diyale Nehri'ne doğru hareket etti. Yağmur yağışının fazla olmasından dolayı yollar bataklığa dönmüştü. Askerler yolda ilerlerken bir hayli zorlandılar. Yük taşıyan hayvanların çoğu telef oldu. Sonunda güçlükle Diyale Nehri'ne geldiler. Sabah vakti nehirden karşıya geçmek için hareket ettiler. Ancak akıntının güçlü olması sebebiyle bundan vazgeçtiler. Nehri geçmenin mümkün olup olmadığını anlamak için birkaç kişiyi, iyi yüzücü oldukları bilinen Arap atlarıyla karşı yakaya geçmek üzere görevlendirdiler. Bu kişiler atların yardımına rağmen güçlükle yüzerek karşıya geçtiler ve kendilerine tevdi edilen görevi başarıyla tamamlayarak geri döndüler (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 22-23).

Silahdar Mustafa Paşa, durumu padişaha arz ederek onun vereceği emre göre harekete geçeceğini bildirdi. Padişah, arzı okuttuktan sonra topluca nehre girip suyu kesmek suretiyle karşı yakaya geçmelerini emretti. Silahdar Mustafa Paşa padişahın buyruğunu yerine getirmek için hazırlıklara başladı. Paşanın etrafa gönderdiği adamlar, nehirdeki şiddetli akıntıdan dolayı ancak yedi adet gemi getirebildiler. Silahdar Mustafa Paşa hava şartlarının kötü olması, nehirdeki şiddetli akıntı ve gemi sayısının yetersizliği gibi sebeplerden dolayı 20.000 kişilik ordunun karşıya geçmesinin bir aydan fazla zaman alacağını düşünmekteydi. Yine de bu öngörüsünden emin olmak istedi. Bu sebeple Mısır askerlerine eşya ve silahlarını yanlarına alarak karşıya geçmelerini söyledi. Mısır askerleri emir gereği ağırlıklarını gemilere yüklemeye başladılar. Karşıya geçiş hazırlıklarını tamamladıklarında kendilerine bundan vazgeçerek yerlerine geri dönmeleri bildirildi (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 23).

Silahdar Mustafa Paşa, karşı yakaya geçişle alâkalı düşünce ve endişelerini bir defa daha padişaha arz etti. Padişah, kendisine ulaşan arzı okuttuktan sonra bu kez köprü kurarak karşı yakaya geçmelerini emretti. Silahdar Mustafa Paşa, emri yerine getirmek için gerekli malzemeleri temin ettirdi. Köprü'nün kurulmasına başlanacağı sırada padişah'tan yeni bir emir aldı. Padişah, paşanın huzura çıkmasını istemekteydi. Silahdar Mustafa Paşa, askerlerine geri dönene kadar kendisini beklemelerini söyleyerek oradan ayrıldı. Ancak üç gün sonra bir çavuş göndererek padişahın geri dönülmesi yönündeki buyruğunu ilettiler. Askerler bu emir üzerine çadırlarını sökerek Bağdat'a dönmek için yola koyuldular (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 24).

Padişahın Diyarbakır'a Gitmesi ve Sadrazam Mustafa Paşa'nın İran Seferine Çıkması

IV. Murad, Bağdat Kalesi'nin fethini müteakiben Diyarbakır'a dönmek üzere hazırlanırken Sadrazam Mustafa Paşa'yı, beylerbeylerini ve askerleri, kalenin tamiri ve mühimmat temini ile görevlendirdi. Padişahın tuğu 8 Ramazan 1048/13 Ocak 1639'da köprüden karşı yakaya geçirildi. Padişah ise ertesi gün sabaha doğru Dicle Nehri'ni geçerek İmam Musa civarında konakladı. Müdafiler, kaleyi kaybetmeden önce İmam-ı Azam ve İç Kale kapılarının altında lağımlar kazıp içini barut ve nefit yağı ile doldurarak padişah ve devlet erkânına tuzak kurmuşlardı. Onlara göre kalenin alınması halinde padişah ve devlet erkânı içeriye girerek Cuma namazını kılacaktı. Müdafiler, bu sırada tuzak kurulan yerleri patlatarak padişah ve devlet erkânını öldüreceklerdi. Ancak Bağdat'ın fethinden sonra 17 Şaban 1048/24 Aralık 1638'de başlayan yağmurlar, 9 Ramazan 1048/14 Ocak 1639'a kadar aralıksız bir şekilde yirmi gün yağmaya devam ettiği için padişah kaleye girip Cuma namazını burada kılamamıştı. Kalede gizlenen müdafiler, suikast planlarının gerçekleşmeyeceğini anlayınca padişahın İmam Musa tarafına geçip Diyarbakır'a doğru ilerlediği günün ikinci vaktinde lağımlara ateş vererek iç kalenin bir kısmını temelinden itibaren havaya uçurdular. Şiddetli patlamanın etkisiyle birçok Osmanlı askeri şehit düşerken çok sayıda binek hayvanı telef oldu ve şehirdeki bazı evler de yıkıldı (Kādizâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 65-66).

Padişah, aman vermesine rağmen kaledeki patlamadan dolayı gazaba gelip İmam Musa'da ikamet eden 2.000 Şii'yi öldürttü. Dahası İmam Ali ve İmam Hüseyin civarında bulunan Şiiler üzerine bir müfreze gönderdi. Askerler, bir süre sonra geri dönerek esir aldıkları yaklaşık beş yüz kişiyi ordugâhta katlettiler (Kādizâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 66). Padişah patlamadan sonraki günün sabahında atına binerek Diyarbakır'a gitmek için yola koyuldu. Sadrazam, bir süre kendisine eşlik etti. Padişah, bu sırada sadrazama kaleyi tamir etmesini ve buraya asker konuşlandırmasını emretti. Gerekli talimatları alan sadrazam, izin isteyerek padişahın yanından ayrılıp Bağdat'a doğru hareket etti. Padişah on yedi gün süren bir yolculuktan sonra Diyarbakır'a geldi. Beraberindeki Osmanlı askerleri ağır kış koşullarından dolayı Diyarbakır yolunda çok zahmet çektiler. Padişah bu sebeple Diyarbakır'da bir süre konaklamaya karar verdi (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 24-25). Padişah, Bağdat üzerine giderken Safevî Elçisi Maksud Han'ı Mardin Kalesi'ne hapsedirmişti. Bu kez seferden dönerken şaha mektup götürmesi için onu serbest bıraktı. Divan Çavuşu Hamza Paşazâde Mehmed Ağa'yı da ona eşlik etmesi için görevlendirdi. Şah Safî'ye gönderilen mektupta Bağdat'ın kısa sürede fethedildiği, iki taraf arasında Kanunî Sultan Süleyman zamanındaki sınırların esas alındığı bir antlaşmanın yapılabileceği, aksi halde Azerbaycan, Revan ve Tebriz'e sefer düzenleneceği sert bir üslupla bildirildi (Kādizâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 66-69).

Sadrazam Mustafa Paşa, kalenin tamiratına 15 Ramazan 1048/20 Ocak 1639'da başladı. Onarım için Rumeli askerlerini Akkapı'nın sağında, Diyarbakır askerlerini Akkapı'nın solunda, Anadolu askerlerini de Akkapı önlerinde görevlendirdi. Yeniçerilere ise metrisleri doldurmalarını emretti. Kuşatma sırasında toprak sürülerek domuz damları yapılmış, toplar buraya çıkarılıp kale dövülmüştü. Suni tepe haline getirilerek yapılan domuz damlarının toprağını tesviye etmeleri için

Mısır askerlerini ve sipahileri görevlendirdi. Ayrıca onlardan kalenin onarımında kullanılmak üzere kişi başına iki yüzer tuğla bulup getirmelerini istedi. Ustalar, kalenin tamir gerektiren kısımlarının onarımını mart ayı başlarında bitirdiler. Bu sürede metrisler doldurulup hendekler temizlenirken kale burçlarına da balyemez topları konuldu ve kaleye 12.000 muhafız yerleştirildi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 75-76). Kalenin tamir ve teçhizi yaklaşık bir ay içinde tamamlandı. Böylece kale eskisinden daha müstahkem bir hale geldi. Sadrazam, Bağdat Kalesi'nin tamiratının tamamlanmasından dolayı memnun oldu. Bu sebeple yararlılıkları görülen vezirlere hilatler giydirdi ve askerlere ihsanda bulundu. Muhafızların ulufe ve erzaklarını dağıttı. Bu işin takibi için Bağdat Beylerbeyi Hasan Paşa'yı görevlendirdi. Üç gün boyunca kaledeki askerleri teftiş etti. Askerlere ihsanda bulunduktan sonra gayret içinde olmaları hususunda onları uyardı. Askerler ise silahlarının bakımlarını yaparak kale içinde bulunan geniş meydana her gün silah talimi yaptılar. Sadrazam bir süre sonra etrafa çavuşlar göndererek göç borularının çalınmasını istedi. Devlet erkânına buyrulduklar yollayarak göç hazırlıklarını tamamlamalarını emretti (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 25-26).

Sadrazam Mustafa Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusu, 2 Zilkade 1048/7 Mart 1639 sabahında Bağdat'tan göç ederek İmam-ı Azam civarındaki Başdolap'a gelip burada konakladı (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 76). Sadrazam, Başdolap'ta iken padişaha bir mektup göndererek gelişmeler hakkında bilgi verdi ve bundan sonra ne yapılması gerektiğini sordu. Cevabın gelmesi için burada otuz gün bekledi. Mektupta; Bağdat Kalesi'nin tahkim ve teçhiz edildiği, Başdolap'ta konaklandığı, orduda zahire sıkıntısı çekilmediği, padişahın vereceği emre göre hareket edileceği yazılıydı. Padişah gönderilen mektubu okuttuktan sonra cevabî bir mektup yazdırıp devlet adamlarına hilat ve kaftanlar yolladı (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 26). Ordu, dönüş hazırlıklarını yaparken padişahın kapıcı ile bir mektup gönderdiği haberi ordugâha ulaştı. Askerler, kapıcıyı karşılamak üzere görevlendirildi. Kapıcı, merasimle divana çıkarak mektup ve hilatleri teslim etti. Ferman, vezir ve askerlerin önünde okundu. Padişah, fermanında ilk olarak kalenin onarımındaki ve mühimmatın teminindeki hizmetlerinden ötürü kullarına memnuniyetini dile getirmekteydi. Devlet erkânına hilatler gönderdiğini ifade etmekte ve sadrazama tevdi ettiği sefer görevinin askerler için de geçerli olduğunu bildirmekteydi. Fermanın okunmasını müteakiben vezirler, Ebu's-şevârib Rıdvan Bey, Mustafa Bey, bölük ağaları, Çerkes beyleri, müteferrikabaşı ve kâtibi, çavuşlar kethüdası, Zaim Kenan Bey hilatlerini giydiler. Münadiler, padişahın emri gereğince orduda dolaşarak İran üzerine sefere çıkılacağını duyurdu (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 76).

Osmanlı ordusu, yol hazırlıklarını tamamladıktan sonra 19 Zilkade 1048/24 Mart 1639 sabahı göç borularının çalmasıyla Başdolap'tan ayrılarak öğleye doğru Lokman Hekim'e geldi. Çerkes Mehmed Bey, aynı gün içinde vefat ederek İmam-ı Azam civarında defnedildi. Üç günlük konaklamadan sonra dördüncü günün sabahı yola çıkılarak öğle vakti Ömeriye'ye gelindi. Ertesi günün sabahında hareket edilerek öğleye doğru Acemiye'ye ulaşıldı. İki gün burada kalındıktan sonra sabah namazında göç edilerek öğleye doğru Elvendiye'ye varıldı. Burada iki gün konaklandıktan sonra sabah vakti yola koyularak öğleye doğru Çubukköprü'ye gelindi ve Diyale Nehri üzerinde köprü kurulması için çalışmalara başlandı (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 76-77). Sadrazam, bir beylerbeyi ve samsoncubasıyı bu işin başına getirdi. Köprünün ivedilikle yapılması için etrafa emirler gönderdi. Olası ihtiyaçları öngörerek Bağdat Beylerbeyi Hasan Paşa'ya daha önceden gemi göndermesi için bir emir vermişti. Gelen tüm araç ve gereçleri teslim alan ustalar, vakit kaybetmeden işe başladılar. On beş günde köprüyü kurarak kalafatladılar (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 28).

Kurban Bayramı, Çubukköprü önlerinde idrak edildi. Sadrazam Mustafa Paşa'nın emri ile bayramın ikinci günü alay topları, köprü üzerinden Safevî topraklarına nakledildi. Aynı gün yeniçeriler karşıya geçtiler. Ertesi gün Mısır askerleri ve ordudaki diğer birlikler, köprü üzerinden geçişlerini tamamladılar. Karavulcular etraftaki güvenliği sağlamak adına gece gündüz nöbet

tuttular. Bu sırada halktan bazı kişiler, sadrazamın huzuruna gelerek ordunun ilerleyişi sırasında hasat edilmemiş ekinlerinin zarar gördüğünü dile getirip şikâyetçi oldular. Sadrazam, münadileri görevlendirerek halkın mahsulüne zarar verenlerin idam edileceğini duyurdu. Ancak, halkın bu konudaki şikâyetleri devam edince sadrazam kızarak teftişe çıktı. Uyarıları dikkate almayanları yakalayarak cezalandırdı. Çerkes beylerinden Mustafa Bey ve Mısır tüfekçiler zümresinden Ali adlı bir asker de uyarıları dikkate almadığı için idam edildi. Ordunun tamamının köprüden geçişi sekiz gün sürdü. Nihayet sadrazam ve maiyeti de karşıya geçti (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 77-78).

Askerler, Diyale Nehri'ni dikkatli bir şekilde geçtikten sonra ileri hareket emrini beklemeye başladılar. Sadrazam, askerlerin olası bir düşman saldırısı karşısındaki durumunu sınamak istedi. Adamlarından birkaçını askerlerin yanına göndererek düşmanın saldırıya geçtiği şayiasını yaydı. Bunun üzerine askerler süratle yerlerinden kalkıp silahlarını kuşanarak atlarına bindiler. Ardından bayraklarını açıp tablhane ve borularını çalarak sözde gelen düşmanı karşılamak için ileriye doğru atıldılar. Sadrazam, bu sırada gizli bir yerden askerleri izlemekteydi. Böylece askerlerin kısa sürede düşmana mukabele edebilecek bir manevra kabiliyetine sahip olduğunu gördü. Askerler ise düşmanla savaşmak için ileriye doğru atıldıklarında karşılarına kimsenin çıkmaması üzerine geri döndüler. Ordunun disiplin ve manevra kabiliyetinden memnun kalan sadrazam, askerlere başarılarının daim olması için dua ederek çadırına geçti (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 29).

Sadrazamın çadırı ertesi gün bir sonraki menzilde kurulmak üzere ordunun önünden gönderildi. Sadrazam bunu takip eden gün yola çıktı. Beylerbeylerine buyrulduklarını göndererek karavul görevini hakkıyla yapmalarını emretti. Dahası ihmali görülenleri cezalandıracağını bildirdi. Karavul işiyle görevlendirilenler büyük gayret gösterdiler. Sadrazam her gece tebdili kıyafetle dolaşarak etrafı teftiş etmekteydi. Bu denetimler sırasında karavulcuların hiçbir kusuruna rastlamadı. Hatta onları gaflet halinde yakalamak için el altından adamlar göndermesine rağmen herhangi bir ihmallerini görmedi. Vazifelerini hakkıyla yapan karavulculara hayır duada bulundu. Diyale Nehri'nin karşısında dört gün konakladıktan sonra sabah vakti göç boruları çalındı. Sadrazam, borular üçüncü kez çalınca atına binip saf düzeni alan askerlerin arasından törenle geçti. Askerler bu sırada selama durarak sadrazamın geçişini tamamlamasını beklediler (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 29-30). Aynı gün Diyarbakır Beylerbeyi Ahmed Paşa, Şam Beylerbeyi Osman Paşa, Trablus Beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa, Sivas Beylerbeyi Kör Hazinedar İbrahim Paşa, Karaman Beylerbeyi Cafer Paşa, Rumeli eyaletinden on iki sancakbeyi ve Tatar askerleri ordunun önünden gitmek üzere çarhacı tayin edildiler. Maraş Beylerbeyi Nogay Paşazâde Arslan Paşa da ordunun arkasından gelmek üzere dümdar olarak vazifelendirildi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 78).

18 Zilhicce 1048/22 Nisan 1639 sabahında göç borularıyla yola koyulan ordu, Derteng Boğazı'na yönelerek öğleye doğru Avaşık'a geldi. Burada bir gün konakladıktan sonra sabah vakti göç ederek yine öğleye doğru Şehriban'a vardı. Sadrazam Mustafa Paşa, Bağdat'ın fethinden hemen sonra Kapıcıbaşı Topal Mehmed Ağa'yı zahire temin etmesi ve istihbarat toplaması için Şehriban'a göndermişti. Ancak Safevîler, Topal Mehmed Ağa ve adamlarını pusuya düşürerek ele geçirmişlerdi. Bununla birlikte sadrazamın İran içlerine doğru sefere çıktığını öğrenince korkuya kapılarak onları serbest bıraktılar. Topal Mehmed Ağa, bu menzilde sadrazamın huzuruna çıkarak kendisine Safevîler hakkında elde ettiği istihbarat kabilinden bazı bilgiler verdi. Ordu, sabah vakti göç ederek öğleye doğru Haruniye'ye geldi. Ertesi sabah tekrar harekete geçerek öğle vakti Harun Reşid'e vardı. Bir sonraki günün sabah saatlerinde hareket ederek sarp dağları aşmış öğleye doğru Zaviye'ye ulaştı. Bu menzilde Şah Safi'nin elçileri gelerek barış teklifinde bulundular. Ancak Osmanlı savaş yönetimi, orduya yürüyüşe devam emri verdi. Ordu, 23 Zilhicce 1048/27 Nisan 1639'da sabaha doğru hareket ederek öğle vakti Kızılabad'a vardı. Bu menzilde orduya alay göstermesi emredilince askerler, sancaklarını açarak dağ ve sahra boyunca düzenli biçimde saf tuttular. Sadrazam, orduyu elçilik heyetinin önünden yürüttükten sonra divanı topladı. Elçilik

heyetini, vezir ve beylerin bulunduğu divanda kabul etti. Bununla birlikte Şah Safi'nin kendilerini oyalamaya çalıştığını düşündüğü için mektubu okutmadığı gibi elçiye pek iltifat etmedi. İki gün Kızılbad'da konakladıktan sonra üçüncü günün sabahı davulların çalınmasını ve ordunun ilerlemesini emretti. Ordu, sarp dağları aşarak ve geçitleri geçerek öğle vakti Büyük Hanekin'e vardı. Sadrazam, Safevîlerin ani bir saldırısına uğramamak için tedbirli olunması hususunda emirler verdi. Dört gün boyunca Büyük Hanekin'de konaklandı (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 78-80).

Ordu, 1 Muharrem 1049/4 Mayıs 1639 sabahı alay toplarıyla göç ederek öğleye doğru Kızılırmak üzerindeki köprüden karşıya geçip burada konakladı. Bir gün nehir kenarında dinlendikten sonra sabah vakti yola koyulup öğle ezanında Kasr-ı Şirin'e geldi. Ertesi günün sabahı göç ederek sarp dağları aşip geçitlerden geçerek öğleye doğru Kuratı'ya gelip burada bir gün konakladı. Sabah namazı vaktinde hareket ederek öğleye doğru Eski Hanekin'e geldi. Bir sonraki günün sabah saatlerinde göç ederek öğle vakti Derteng Boğazı yakınlarındaki Zehav'a ulaştı. Sarp dağların aşıldığı meşakkatli geçen bu yolculukta birçok kişinin atları uçurumlardan yuvarlanarak telef oldu. Safevîler, bu sırada Hanlar Hanı Rüstem Han komutasındaki 20.000 kişilik bir ordu ile Derteng Boğazı'nın karşı tarafında beklemekteydi. Şah Safi ise iki menzil geride bulunan Göksu'da konaklamaktaydı. Rüstem Han'ın askerlerinden birkaçı, Derteng Dağı'na çıkarak buradan Osmanlı ordusunu izleyip istihbarat topladılar. Osmanlı ordusunun asker sayısı ve ihtişamı karşısındaki endişelerini Rüstem Han'a aktardılar. Rüstem Han, bu bilgiden hareketle Şah Safi'ye bir ulak göndererek Osmanlılara karşı koymanın güçlüğüne dile getirip bir an önce sulh yapılmasının gerekliliğine dikkat çekti (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 80-81).

Osmanlı Devleti İle Safevî Devleti'nin Kasr-ı Şirin Antlaşması'nı İmzalaması

Sadrazam Mustafa Paşa, Zehav'da iki gün konakladıktan sonra ertesi günün sabahında İran içlerine girmek üzere yola çıkılacağını duyurarak hazırlıkların hızla gözden geçirilmesini istedi. Bu sırada Hanlar Hanı Rüstem Han'dan bir mektup geldi. Sadrazam, divanı toplayarak vezir ve beylerin huzurunda gelen mektubu okuttu. Mektupta, ilk olarak sadrazamın Zehav'a gelişinin hayırlı olması temenni edilmekteydi. Devamında sadrazamın, elçi olarak gönderilen Mirahur Ali Kulu Han'a ve getirdiği mektuba ihtiyatla yaklaştığına değinilmekte ve zannedildiği gibi amaçlarının Osmanlıları oyalamak olmadığı, aksine barış antlaşması yapmak istedikleri vurgulanmaktaydı. Akabinde ise Şah Safi'nin Sarı Han'ı barış görüşmelerini yürütmek üzere gönderdiği, elçilik heyetinin üç güne kadar Osmanlı ordugâhına geleceği ve bu süre zarfında ordunun konakladığı menzilde beklemesi bildirilmekteydi. Sadrazam, devlet erkânı ile istişare ettikten sonra barış müzakerelerinin başlaması için üç gün beklemeye karar verdi. Ancak Safevîlerin olası hilelerine karşı tedbirli olmak adına askerlerin silahlarıyla hazır beklemelerini ve karavulcuların etrafta dolaşarak güvenliği sağlamalarını emretti (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 81-82).

Safevî Elçisi Sarı Han 10 Muharrem 1049/13 Mayıs 1639'da Osmanlı ordugâhına yaklaşınca divan çavuşları kendisini karşılamak için ileriye gönderildi. Ayrıca Mısır birliğinden iki yüz askerinin elçilik heyetinin önünden silahşorluk yaparak geçmesi emredildi. Mustafa Bey ve Gönüllüler Ağası Hasan Ağa, seçilen askerlerle elçilik heyetinin bulunduğu yere geldiler. Mısır askerleri bu sırada at sürüp ikişer ikişer tüfeklerini ateşlediler. Akabinde Mustafa Bey ve Gönüllüler Ağası Hasan Ağa tüfeklerini ateşlediler, yaylarını çekip etrafa ok attılar ve kılıçlarını çıkarıp bir süre nümayişte bulunduktan sonra tekrar kınlarına yerleştirdiler. Son aşamada ise mızraklarıyla atlarını dizginleyip gösterilerini tamamladılar. Elçilik heyeti ve merasimi izleyenler, hayranlıklarını gizleyemeyerek Mısır askerlerini takdir ettiler (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 82-83). O sırada gösterilere şahit olan Müteferrika Ahmed'e göre ise karşılama merasimi şu şekilde gerçekleşmişti: Sadrazam, gelenleri karşılamak için namdar bir çavuşunu yola çıkardı. Adamlarının arasından seçtiği yüz kişiyi sağ ve sol tarafa dizdirdi. Mısır askerleri açığa doğru çıkarak hazır

durumda beklediler. Akabinde sağ ve sol tarafa açılıp ikişerli gruplar halinde at sürerek silah gösterisi yapmaya başladılar. Sarı Han, merasimi şaşkınlıkla izleyerek merak içinde bunların kim olduğunu sordu. Gösteri yapanların Mısır askerleri olduğunu öğrenince onlardan övgüyle bahsederek gösterinin takdire şayan olduğunu belirtti. O sırada Gönüllüler Ağası Hasan Ağa, Sarı Han'ın önünde atını iki defa şaha kaldırarak silah oyunu oynamaya başladı. Sarı Han bu gösteriyi beğeniyle izledikten sonra Mısır askerleri içinde böyle hünerli başka bir kişinin olup olmadığını sordu. Orada bulunanlar, Gönüllüler Ağası Hasan Ağa'nın Mısır askerleri içindeki en iyi binici olduğunu ve padişahın huzurunda birçok defa hünerlerini göstererek iltifatına mazhar olduğunu söylediler (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 32).

Elçilik heyetinin geçeceği güzergâha bol miktarda zahire ve mühimmat yığıldı. Dahası sadrazamın çadırının önüne zırhlı ve silahlı askerler yerleştirilerek saf bağlamaları istendi. Böylece elçilik heyeti, Osmanlı ordusunun güç ve ihtişamını gözler önüne seren gösterilerin içinden geçirildi. Kapıcılar, heyeti karşılayarak hazırlanan çadırlara kadar eşlik ettiler. Akabinde elçilik heyetinin çadırlarına yiyecek ve içecekler gönderildi. Bu sırada sadrazamın otağında da sofralar kurularak beylere ziyafet verildi. Çavuşların yüksek sesle yaptığı duanın ardından elçinin adamlarından birisi gelip huzura çıkmak için izin talebinde bulundu. Sadrazam görüşme talebini onaylayınca beyler otağdan çıktılar. Böylece otağ, elçilik heyetinin kabulü için hazırlandı. Sadrazam Mustafa Paşa, tahtının sağ tarafını elçilik heyetine tahsis ederken sol tarafını ise vezirlere oturmaları için ayırdı. Kendisi de otağın iç kısmına çekilip elçilik heyetinin gelmesini bekledi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 83-84).

Devlet erkânı, sadrazamın huzuruna girerek el öptükten sonra kendileri için ayrılan yerlere oturdular. Askerler bu sırada nümayiş yaparak sadrazamın otağını çevirdiler. Sadrazam, herkes hazır olduktan sonra otağın önüne yeniçeri ve çavuşları yerleştirerek Sarı Han'ı divana davet etti. Sarı Han, davete icabet ederek otağın kapısına yaklaştığında kendisini sadrazamın ağaları karşıladı. Ağalar, Sarı Han'ın koltuğuna girerek onu iç kapıya kadar götürdüler. İç kapıya gelen vezirler, burada Sarı Han'ı karşılayıp onunla musafaha ederek selamlaştılar (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 33). Elçilik heyeti bunu müteakiben selam vererek otağa girdiler. Vezirler ayağa kalkıp selamlarını alıp onlara yer gösterdiler. Sarı Han, defterdar ve çavuşbaşının kardeşi, kendilerine gösterilen yere otururken heyetteki diğer kişiler elleri bağlı şekilde ayakta durdular. Vezirler ile elçilik heyeti, bir süre sohbet ettikten sonra sadrazam selam vererek mutantan bir şekilde içeri girdi. Otağda bulunanlar ayağa kalkarak selamını aldılar. Sadrazam, Sarı Han'la musafaha yaptıktan sonra elçinin koynundan çıkardığı Şah Safi'nin mektubunu teslim alarak reisülküttaba verip yerine oturdu. Mecliste bulunanlar da sadrazamın işaretleriyle kendilerine ayrılan yere geçtiler. Akabinde karşılıklı olarak konuşmaya başladılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 84).

Sadrazam Mustafa Paşa, sohbet esnasında Sarı Han'a bazı sorular yöneltti. İlk olarak Safevî ordusunun konuşlandığı yeri sordu. Sarı Han, Hanlar Hanı Rüstem Han'ın ordusunun bir konak ötede bulunduğunu, Şah Safi'nin ordusunun ise iki konak ötede Göksu üzerindeki Altıgöz Köprüsü civarında bulunduğunu söyledi. İkinci olarak Safevî ordusunun konakladığı yerin kendi buldukları menzil gibi kurak olup olmadığını öğrenmek istedi. Sarı Han, ordularının sulak ve yeşillik bir menzilde konakladığını ifade etti. Üçüncü olarak Osmanlı ordusunun kurak bir yerde konaklarken Safevî ordusunun daha iyi şartlara sahip bir mevkide bulunmasının insafa sığıp sığmadığını sordu. Sarı Han barış antlaşmasının yapılmasıyla iki tarafın da rahatlayacağını dile getirdi. Bunun üzerine sadrazam, Osmanlı Devleti ile dostluk kuranların huzur içinde yaşayacaklarını, dostluklarının güvenilir olduğunu ancak Safevîlerin güçsüz kalınca dostluk teklif etmeyi akıllarına getirdiklerini, güçlenince tabiatları gereği düşmanlık yaptıklarını belirtti. Sarı Han, Kanunî Sultan Süleyman döneminde çizilen sınırların kırk yıl boyunca korunduğunu, sonrasında ilişkilerin bozulduğunu ifade etti. Son olarak sürecin hayırla neticeleneceğine inandığını ve sadrazamın eliyle barış antlaşmasının yapılacağından ümitli olduğunu söyledi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 84-85). Akabinde Şah Safi'nin gönderdiği sulhname metni okundu. Sulhname;

Osmanlı padişahlarının şahların önderi olduğu, doğru yoldan sapanları hidayete erdirdiği ve İslam dininin davetçisi olduğu ifadeleriyle başlamaktaydı. Sulhnamenin devamında Osmanlı padişahlarının emirlerine itaat ettikleri, ülkelerinin mamur ve isimlerinin bilinmesini onlara borçlu oldukları, artık aralarında herhangi bir anlaşmazlık kalmadığı, padişahın kendilerinden dilediği kadar şehir ve mal alabileceği ve Sarı Han'ın aradaki ihtilafları çözmek için gönderildiği yazılıydı (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 33-34).

Sadrazam Mustafa Paşa, elçilik heyetine görüşmelerin hayırla sonuçlanmasını temenni ettiğini belirttikten sonra işaret ederek kahve ikramında bulunulmasını istedi. Meclistekiler, tüm konuşmaları sessizce dinlediler. Sadrazam, kahveler teşrifat kurallarına göre dağıtılırken ayakta duranları göstererek onların neden oturmadıklarını sordu. Kendisine ayakta kalan Safevî hanlarının kethüdaları olduğu, aslında yanlarında teşrifat gereği oturdukları ama sadrazamın huzurunun edep yeri olduğu için ayakta durdukları cevabı verildi. Bunun üzerine sadrazamın işaretleriyle kahvelerini içmek için yere oturdular. Kahveleri bitince de yeniden ayağa kalktılar. Sadrazamın emri ile Sarı Han için seraser kaplı samur bir kürk getirildi. Sarı Han, oturduğu yerden kalkıp kürkün yakasını öptükten sonra giyindi. Akabinde defterdar ve Ali Kulu Han'a ağır hilatlar verildi ve elçilik heyetinde bulunan diğer kişilere ise rütbelerine göre hilatlar giydirildi. Sarı Han'ın Fatiha demesi üzerine Fatiha Suresi okunup eller yüze sürüldükten sonra Safevî heyeti, hızlıca yürüyüp otağın kapısında saf bağladı. Sarı Han ise yavaşça yürüyüp divanın ortasına gelince dönüp selam verdi. Sadrazam Mustafa Paşa ise ileri doğru üç adım atarak vezirlerle beraber selamı aldılar. Müzakere ve merasimin son bulmasıyla birlikte elçilik heyeti çadırlarına dönerken sadrazam ise dinlenmek üzere otağın iç kısmına çekildi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 85).

Taraflar, toplantıdan memnun bir şekilde ayrıldı. Sadrazam o günün gecesinde Sarı Han'ı tekrar otağına davet ederek bir görüşme daha gerçekleştirdi. Bu kez görüşmenin konusu sınırların belirlenmesiydi. Sarı Han müzakere sırasında sadrazamın akıl ve feraset sahibi olduğunu bir kez daha fark ederek sözlerine cevap vermenin güç olduğuna kanaat getirdi. Çok geçmeden şahın sınırların çizilmesi hususundaki görüşünü içeren namesini sundu. Sadrazam nameyi okuyunca Şah Safi'nin meseleye yaklaşımından memnun kalmayarak mektubu iade etti. Sarı Han, sadrazamın eteğini öperek muratlarının ne olduğunu sordu ve rızasına uygun şekilde davranacaklarını söyledi. Ancak sorusuna bir cevap alamadı. Sadrazam ertesi gün Sarı Han'ın göz hapsine alınmasını emretti ve çadırının etrafına muhafızlar yerleştirdi. Sarı Han bu durumu görünce ziyadesiyle müteessir oldu. Sadrazam ertesi gün Sarı Han'ı yanına çağırttı. Sarı Han saygı içinde huzura girdikten sonra sadrazama uzun ömürler diledi. Ardından mevcut durumu şaha iletme için iki gün süre istedi. Sadrazam, hanın bu talebi üzerine öfkeye kapılarak Osmanlı padişahını oyalayamayacaklarını ve askerlerin bir yerde uzun süre oturmaya alışık olmadıklarını söyledi. Ancak sadrazam bir süre sonra Sarı Han'ın Şah Safi'ye ulak göndermesine izin verdi (Müteferrika Ahmed, 2020, s. 34).

Osmanlı Ordusunun İran Seferinden Dönüşü

Ordu, barış görüşmelerinin yapıldığı Zehav'da sekiz gün konakladıktan sonra sabah vakti yola koyulup öğleye doğru Çenegir'e gelerek Şahın Kayası önlerinde dört gün bekledi. Şaha gönderilen ulaklar, bu sırada cevabî mektupla geri döndüler. Şah Safi, mektubunda amacının barışı tesis etmek olduğunu ve talep edilen toprakları Osmanlılara vereceğini ifade etmekteydi. Sonunda sulh antlaşmasının nihai metni hazırlandı. Böylece padişahın beklentileri karşılanmış oluyordu. Osmanlı Devleti'nin lehine bir barış antlaşması yapıldığı için dönüş hazırlıklarına başlandı. Orduya çarhacı ve dümdarlar tayin edildi. Bağdat önlerine giderken dümdar olan Nogay Paşazâde Arslan Paşa, bu kez çarhacı oldu. Tuğlar ve ağırlıklar önden gönderilirken süvari birlikleri geride bırakıldı. Ertesi gün sadrazam, devlet erkânı ve askerler, sabah namazını kıldıktan sonra Hz. Peygamberin sancağının açılmasıyla ellerini kaldırıp dua ettiler. Vatanlarına dönme arzusu içinde olan askerler, davul ve nefir eşliğinde Musul'a doğru harekete geçtiler. Çenegir Boğazı'na ulaştıklarında ellerini

kaldırıp Fatıha okuyup dua ettiler (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 85-86). Fatıha Suresi'nin okunması çıkılan seferin başarıyla sonuçlandığı ve beklentilerin karşılandığı anlamına gelmekteydi.

Sadrazam Mustafa Paşa'nın komuta ettiği Osmanlı ordusu, Sarı Han'ın ülkesine dönmesi üzerine yola koyuldu. Yürüyüş sırasında dar ve sarp boğazı geçip öğle vakti Dilfu'da konakladı. Bununla birlikte Safevîlerin beklenmedik bir saldırı gerçekleştirme ihtimali de göz önünde bulundurularak orduda münadiler vasıtasıyla tedbirli davranılması uyarısı yapıldı. Dümдар ve karavulculara dikkatli olmaları bildirildi. Ordu, sabah namazı vakti göç boruları ve mehterhanenin çalmasıyla hareket etti. Öğleye doğru Diyale Nehri önlerine gelerek Abasan'da konakladı. Ertesi gün sabah vakti yola çıkarak öğle namazında Karyeti'ye vardı. Gün doğumuyla harekete geçerek öğleye doğru Diyale Nehri kenarındaki Bekudi'ye ulaştı. Bu menzildeyken Bağdat eyaletindeki asker ve kulların, beylerbeylerinden şikâyetçi oldukları haberi geldi. Bunun üzerine Hasan Paşa görevinden alınıp Van beylerbeyliğine tayin edildi. Trablus Beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa da Bağdat beylerbeyliğine getirildi. Van eski beylerbeyi ise Trablus beylerbeyi oldu. Aynı gün Bağdat muhafazası için dört sancakbeyi görevlendirildi. Bağdat Beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa, görevinin başına geçmek üzere gün içinde yola koyuldu (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 86-87).

Ordu, iki gün Bekudi'de konaklarken askerler bir taraftan da Diyale Nehri'nden karşıya geçmeye devam etti. Akıntının kuvvetli olmasından dolayı birçok kişi boğulurken yük taşıyan çok sayıda at ve deve de telef oldu. Bu esnada Mısır askerlerinden Dilaver Ağa'nın maiyetinden Muharrem Kethüda, atıyla akıntıya kapılarak boğuldu. Ordu, yatsı ezanında Bekudi'den göç etti ve ertesi sabah, 26 Muharrem 1049/29 Mayıs 1639'da Kale-i Mahmud'a ulaştı. Akşam namazı vaktinde yola koyulup sarp kayalardan geçip gün doğumunda Kirmani'ye ulaşarak Aksu kenarında konakladı. Akşama doğru yeniden göç ederek sarp dağları aşım meşakkatli bir yolculuktan sonra öğle vakti Tepecik'e geldi. Bu yolculuk sırasında da büyük kayıplar yaşandı. Öyle ki çok sayıda asker ve yük hayvanı uçurumlardan yuvarlanarak parçalandı. Ordu gün batımında yeniden yola koyularak gece yarısı Leylan'a ulaştı. Bu menzilde bir gün konakladıktan sonra gece yarısı göç ederek sabaha doğru Kerkük Kalesi civarındaki Tercil'e geldi. Sabah harekete geçerek kısa bir süre sonra Kerkük Kalesi'ne vardı. Mısır askerlerine burada ihsanda bulunularak vilayetlerine dönmeleri için izin verildi (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 87-88).

Mısır Askerlerinin Eyaletlerine Dönmesi

Mısır askerleri, Kerkük'te bir gün daha kalarak dönüş hazırlıklarını tamamladılar. 2 Safer 1049/4 Haziran 1639 sabaha karşı tablhane ve davullarını çalarak Mısır'a gitmek üzere yola çıktılar. Öğle vakti Göktepe'ye gelerek burada ikindiye kadar dinlendikten sonra yola koyulup yatsı ezanında Altunsu Köprüsü'nden geçip sabaha doğru İncesu'ya ulaştılar. İkinci vakti göç ederek ertesi gün öğleye doğru Şemamik Kalesi'ne geldiler. İkindide göç ederek gece yarısı Zab Suyu'na vardılar. Ancak nehir üzerindeki köprü'nün yapımı henüz bitmediği için ağırlıklarını gemi ve keleklere yükleyip karşıya geçirdiler. Ne yazık ki bu esnada eşya ve hayvanlarının bir kısmını suya kaptırdılar. Akşam ezanında yeniden yola koyularak gün doğumunda Gurup Kalesi'ne ulaştılar. İkindide göç ederek sabaha doğru Musul'a geldiler (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 88).

Mısır askerleri, Musul'da iki gün kaldılar. Yol hazırlıklarını tamamladıktan sonra öğle vakti göç edip ertesi günün sabahı Kesik Köprü'ye ulaştılar. İkindiye kadar dinlendikten sonra hareket ederek sabaha doğru Akboğa'ya geldiler. Akşam ezanında yola çıkarak ertesi gün öğle vakti Demirkapı'ya ulaştılar. Gece yarısı yola koyulup gün doğumunda Cerrahiye'ye gelerek su kenarında bulunan Leylan Tepesi'nde konakladılar. Gece yarısı harekete geçip sabaha karşı Nusaybin'e vardılar. Gün boyu dinlendikten sonra yine gece yarısı yola çıkarak sabaha doğru Karadere'ye geldiler. Gündüzü burada geçirip yatsı vakti göç ederek gün doğarken Koçhisar'a ulaştılar. Yatsıya doğru hareket ederek öğle ezanında Kızılket'e vardılar. Yatsı ezanında yola koyularak sabaha kadar taşlık yerlerden geçip öğleye doğru Satılmış Kalesi'ne geldiler. Gece yarısı hareket ederek sabaha doğru Uzunşar Kalesi önlerinden geçip öğleye yakın Gözören Kalesi'ne

ulaştılar. Burada ikindiye kadar dinlendikten sonra göç ederek gece boyu yolculuk yaptılar, sabaha karşı Sakal Tutan Deresi'ni geçip öğle vakti Cüllab'a gelerek nehir kenarındaki çimenlikte konakladılar. Kaya ve taşların çok olduğu bu güzergâh, askerlerin ve hayvanların yürüyüşünü zorlaştıran engellerle doluydu. Öyle ki çoğu defa taşlar üzerinden gidildiği için atların nalları sökülmüştü. Mısır askerleri meşakkatli olan bu güzergâhı yürüyerek katettiler (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 88-89).

Mısır askerleri, gece yarısından sonra göç ederek 22 Safer 1049/24 Haziran 1639 sabahı Urfa'ya geldiler. Burada iki gün konakladıktan sonra öğle vakti yola çıkarak sarp kayaları aşılıp, dereleri geçip sabaha karşı Çar Melik Kalesi'ne ulaşarak Dilaver Paşa'nın inşa ettirdiği cami ve hanın önünde konakladılar. İkindiye kadar dinlendikten sonra göç ederek 26 Safer 1049/28 Haziran 1639 sabahı Birecik'e geldiler. Buradan gemilere binerek akşama kadar Fırat Nehri'ni geçip karşı yakada konakladılar. Yatsı ezanında yola koyularak ertesi gün öğleye doğru Beni Mezar'a geldiler. Yatsıya kadar dinlendikten sonra göç ederek gün doğarken Tellefar'a ulaştılar. Akşam ezanında yola çıkarak öğleye doğru Samuka önlerine gelip taş köprüden geçtikten sonra burada dinlendiler. Yatsı ezanında hareket ederek 29 Safer 1049/1 Temmuz 1639 sabaha karşı Halep'e girerek Diyarbakır Kapısı ile Şam Kapısı arasında konakladılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 89-90). Mısır askerleri, Halep'te beş gün kalarak ihtiyaçlarını karşıladılar. 4 Rebiyülevvel 1049/5 Temmuz 1639 sabahı yola koyularak öğleye doğru Hantuman'a gelip nehir kenarında konakladılar. Akşam vakti göç ederek sabaha karşı Sermin'e geldiler. İkindide yola revan olarak gün doğarken Maarra'ya vardılar. Aynı gün ikindi vakti göç ederek ertesi gün öğleye doğru Hama'ya ulaştılar. 9 Rebiyülevvel 1049/10 Temmuz 1639'da ikindiye doğru hareket ederek yatsı ezanında köprüyü geçip Bayezid-i Bistamî Türbesi'ni ziyaret edip sabaha karşı Humus'a geldiler. İkindide yola revan olarak sabaha doğru İki Kapılı Kale'ye vardılar. Öğle vakti göç ederek sabaha karşı Nebik'e geldiler. Yine öğlen yola revan olup gece yarısından sonra Katife'ye ulaşarak Sinan Paşa Hanı civarında konakladılar. İkindiye kadar burada dinlendikten sonra göç edip 14 Rebiyülevvel 1049/15 Temmuz 1639 sabahı Şam'a gelerek Gökmeydan'da dört gün konakladılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 90-91).

IV. Murad'ın gönderdiği kapıcılar Gökmeydan'da Mısır askerlerine yetişerek Ebu's-şevârib Rıdvan Bey ve askerlerin huzurunda padişahın mektubunu okudular. Mektupta sefer sırasında sancak tevcih edilen Mısır beylerinden Mustafa Bey huzura çağırılıyordu. Mustafa Bey, hazırlıklarını tamamladıktan sonra ertesi günün akşamında kapıcılarla birlikte İstanbul'a gitmek üzere yola koyuldu. Mısır askerleri de eyaletlerine bir an önce ulaşmak için göç ederek sabaha doğru Sasa'ya gelip nehir kenarındaki çimenlikte konakladılar. İkindide yola çıkarak gece yarısından sonra Kunaytara'ya geldiler. Öğleye doğru göç ederek gün batımında Cisir-i Yakub'a vararak su kenarında konakladılar. Gece yarısını müteakiben buradan hareket ederek öğleye doğru Hz. Yusuf Kuyusu'na geldiler. Su ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra yola devam ederek sarp kayalardan inip öğle vakti Minye Gölü'ne geldiler. Gece yarısından sonra göç ederek öğle vakti Uyunuttüccar'a gelip Sinan Paşa'nın inşa ettirdiği han ve caminin karşısında konakladılar. İkindide yola revan olarak gece yarısı Leccun'a ulaştılar. Yine ikindi vakti göç ederek gece yarısında Kakun'a geldiler. İkindiye doğru hareket ederek gece yarısı Celculiye'ye vardılar. Bir süre burada istirahat ettikten sonra yatsı ezanında Remle'ye geldiler. Ertesi gün ikindide göç edip yatsıdan sonra Sedud'e ulaşarak Ebu Takıyya Hanı civarında konakladılar. Bir sonraki gün öğle vakti yola revan olup yatsı ezanında Gazze'ye ulaştılar. 28 Rebiyülevvel 1049/29 Temmuz 1639 Cuma gününü burada geçirdiler. Mısır askerleri, bu menzilden sonra içme suyu sıkıntısı, bunaltıcı hava koşulları ve yürüyüşü zorlaştıran çöl kumları ile mücadele edecekti (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 91-92). Mısır askerleri, yolculuklarını coğrafi ve iklimsel koşulların belirleyici etkisi altında gerçekleştirmişti. Seyahatlerinin Halep'ten Gazze'ye uzanan bu kısmında güneşin yakıcı tesirinden korunmak amacıyla umumiyetle ikindi vaktinden sonra yola koyulmuşlardı. Sefer güzergâhı

boyunca fizikî ve lojistik şartlar değişkenlik arz etmişti. Bu sebeple Mısır askerleri farklılık gösteren koşullara uyum sağlamak için harekât öncesinde gerekli tedbirleri almışlardı.

Mısır askerleri 29 Rebiyülevvel 1049/30 Temmuz 1639 Cumartesi günü ikindide göç ederek gece yarısı Han Yunus Kalesi'ne vardılar. Ertesi gün ikindiye doğru yola revan olarak gece yarısında Zaka'ya, yine ikindi vakti hareket ederek gece yarısı Ariş Kalesi'ne eriştiler. İkindiye kadar burada dinlendikten sonra yola koyularak gün doğarken Ümmülhasan'a ulaştılar. Yine ikindi vakti yola çıkarak gece yarısında Birülabd'e vardılar. İkindiye doğru hareket ederek yatsı ezanında Katya'ya vardılar. Cuma gününün ikindi vaktinde yola çıkarak Bir-i Devadar'a geldiler. İkindide göç ederek gün doğumunda Salihye'ye vardılar. Bir süre burada konakladıktan sonra ikindi vakti yola revan olarak gece yarısı Bilbis'e geldiler. Bilbis'te Nil Nehri'nin suyundan içerek Allah'a şükrettiler. Böylece meşakkatli bir seferden sonra Kahire önlerine ulaştılar (Kādîzâde Ahmed Çelebi, 2021, s. 92-93). Mısır askerleri 12 Rebiyülâhir 1049/12 Ağustos 1639'da şehre girdiler. Ebu's-şevârib Rıdvan Bey, yaşlılık ve hastalığı sebebiyle Mısır divanına çıkamadı. Bu sebeple oğulları Mahmud ve Özbek beyler, merasimle divana gelerek kendilerine verilen kaftanları giydiler. Babalarına da bohça içinde iki hilat gönderildi. Sefere katılan komutanlardan yaklaşık elli kişiye de merasim sırasında kaftan giydirildi (Mehmed bin Yûsuf el-Hallâk, 1202, vr. 135^a-135^b). Mısır askerleri, yaklaşık 14 ay süren bu sefer boyunca çöl şartlarının ve yaz mevsiminin yol açtığı sıkıntılara maruz kalmış, hastalıklar ve savaş nedeniyle kayıplar yaşamış olmakla birlikte Bağdat'ın yeniden fethedilmesinde önemli katkılar sağlamıştı. Disiplin ve organizasyon kabiliyetleri, binicilik ve silahşorlukları, üstlendikleri zor ve tehlikeli görevlerdeki başarılarıyla göz doldürmüştü.

Merkezde Yazılan Vakayinamelerde Mısır Askerlerinin Bağdat Seferindeki Yeri

Osmanlı Devleti'nin payitahtında ve yakın çevresinde yazılan vakayinameler, umumiyetle olayların merkezine padişah ve üst düzey devlet ricalini yerleştirmiş ve hadiselerin anlatımında daha çok bu zümreleri ön plana çıkarmışlardır. Söz konusu eserlerde devlet/hanedan merkezli bütüncül bir anlatı göze çarpmaktadır. Osmanlı seferlerinin anlatımında da doğal olarak bu durum geçerlidir. Bundan mütevellit merkezde kaleme alınan eserler, eyalet askerlerinin sefer sürecindeki faaliyetlerini kronolojik bir bütünlük içinde vermekten uzaktır. Bu durum IV. Murad'ın Bağdat seferi örneğinde Mısır askerleri üzerinden incelendiğinde merkezde yazılan vakayinamelerin, Mısır askerlerinden sefer sürecinde çoğu kez doğrudan bahsetmedikleri görülmektedir. Bu eserler, Mısır askerlerinin sefer sırasındaki ilerleyiş ve organizasyonlarını, ordudaki görev ve işlevlerini anlatma konusunda oldukça yetersiz kalmaktadır.

Merkezde yazılan vakayinamelerden hareketle Mısır eyaletindeki sefer hazırlıkları ve Mısır askerlerinin seferdeki yeri incelendiğinde ortaya çıkan tablo şu şekildedir: Bağdat seferinin hazırlık sürecinde padişah, Mısır Beylerbeyi Vezir Hüseyin Paşa'ya sefere katılmak üzere bir birlik hazırlamasını, Halep'te Osmanlı ordusuna katılmalarını, eskiden olduğu gibi geciktirmeden erzak ve barut göndermesini emretmiştir (Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, 2003, s. 1060-1062).

Merkezde kaleme alınan Osmanlı tarihleri, Mısır beyleri ve Mısır askerî birliğini ilk kez Halep'te ordugâha katılmaları vesilesiyle zikretmişlerdir (Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, 2003, s. 1084; Abdurrahman Hibrî Efendi, 2021, s. 86; Sahillioğlu, 1965, s. 20; Yıldırım, 2005, s. 32). Onlara göre Ebu's-şevârib Rıdvan Bey komutasındaki Mısır askerleri 13 Rebiyülevvel 1048/25 Temmuz 1638'de Halep'e gelmişler, padişahın otağının önünde alay göstermişler ve akabinde bu münasebetle beylere hilat giydirilmiştir (Kâtib Çelebi, 2016, s. 794; Çolak, 2015, s. 62; Vecîhî Hasan Efendi, t.y. vr. 4^a; Na'îmâ Mustafa Efendi, 2007, s. 871). Padişah, Sivas beylerbeyini, Mısır ve Şam askerlerini 29 Rebiyülâhir 1048/9 Eylül 1638'de Diyarbakır'dan Musul'a göndermiştir (Abdurrahman Hibrî Efendi, 2021, s. 89). Mısır askerleri, Musul'da Anadolu Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın emrine verilmiştir (Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, 2003, s. 1090.) Osmanlı ordusu, Kerkük'ten Bağdat'a doğru ilerlerken talim maksadıyla cirit müsabakaları

düzenlemiş ve silahşorluk gösterileri yapmıştır. Mısır askerleri de ordunun bir parçası olarak at üzerinde yapılan bu gösterilere katılmıştır (Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, 2003, s. 1093).

Osmanlı ordusu Bağdat önlerine geldiğinde Anadolu Beylerbeyi Hüseyin Paşa, Anadolu sancağındaki birlikler, Mısır askerleri ve Zağarcıbaşı Haydar Ağazâde Mehmed Ağa komutasındaki kırk oda yeniçeri, beraberinde götürdükleri beş bedoloşka top ve şahî darbzenlerle metrise girmiştir (Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, 2003, s. 1095; Kâtib Çelebi, 2016, s. 800; Yıldırım, 2005, s. 37; Na'îmâ Mustafa Efendi, 2007, s. 884). Bununla birlikte Gürcü Mehmed Paşa ve Mısır birliğinin komutanı Ebu's-şevârib Rıdvan Bey Karanlık Kapı önünde güvenliği sağlamak üzere karavulculukla görevlendirilmiştir (Kayayurt, 2005, s. 87).

Bağdat Kalesi'nin fethini müteakiben Rumeli Beylerbeyi Arslan Paşazâde Ali Paşa, Anadolu Beylerbeyi Deli Hüseyin Paşa, Mısır askerleri, yeniçeriler ve bölük halkı, Bağdat Kalesi'ni teslim almak üzere içeri girmiştir. Ancak kale içindeki müdafilerin teslimine yanaşmaması nedeniyle onlarla çarpışmak zorunda kalmışlardır (Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, 2003, s. 1102-1103). Bir süre sonra Mısır askerleri, Karanlık Kapı'dan çıkarak Diyale Nehri'ne doğru giden birkaç yüz müdafiyi takip ederek çoğunu öldürmüştür (Na'îmâ Mustafa Efendi, 2007, s. 893).

Padişah, Bağdat'ın fethini müteakiben gerekli işlerin yapılması ve Şah Saff'nin üzerine yürünmesi için sadrazamı, bazı beylerbeylerini, Mısır askerlerini, kapıkullarını ve tımarlı sipahileri bölgede bırakmıştır (Yıldırım, 2005, s. 48). Bununla birlikte başka bir rivayete göre Mısır askerleri, Diyarbakır'a gitmek üzere 15 Ramazan 1048/20 Ocak 1639'da yola çıkan padişaha Musul'a kadar eşlik etmiştir (Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, 2003, s. 1110). Sadrazam Mustafa Paşa, İran seferine çıkınca Çubukköprü civarına geldiğinde Diyale Nehri'nin taşkın halinde akması nedeniyle karşıya geçebilmek için gemilerle köprü yapılmasını istemiştir. Köprü tamamlandığında Osmanlı askerleri sırayla Şehriban tarafına geçmeye başlamıştır. Bu sırada Mısır beylerinden Mustafa Bey ve ismi zikredilmeyen bir başka kişi atlarını ekinlerin içine bıraktıkları için katledilmiştir (Kâtib Çelebi, 2016, s. 812; Yıldırım, 2005, s. 64; Na'îmâ Mustafa Efendi, 2007, s. 904-905). Safevîlerle barış görüşmelerinin başladığı sırada Safevî Elçisi Sarı Han, 11 Muharrem 1049/14 Mayıs 1639'da Osmanlı ordugâhına yaklaşınca kendisini karşılamak için çavuşlar, alaybeyleri, Rumeli ve Mısır askerlerinden seçilen bir kuvvet gönderilmiştir. Sarı Han, bu birlikle ordugâhta kendisi için hazırlanan çadıra gelmiştir (Kâtib Çelebi, 2016, s. 822; Yıldırım, 2005, s. 66; Vecîhî Hasan Efendi, t.y. vr. 13^a; Na'îmâ Mustafa Efendi, 2007, s. 927). Sadrazam Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, barış antlaşması yapıldıktan sonra Safevî topraklarından geri dönerek Kerkük'e gelmiştir. Burada Mısır askerlerine memleketlerine dönüş izni verilmiştir (Kâtib Çelebi, 2016, s. 823; Yıldırım, 2005, s. 68; Vecîhî Hasan Efendi, t.y. vr. 13^b; Na'îmâ Mustafa Efendi, 2007, s. 928). Başka bir rivayete göre ise Mısır askerlerine geri dönüş izni Musul'da verilmiştir (Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, 2003, s. 1125). Merkezde yazılan vakayinamelerden hareketle oluşturulan bu anlatıda görüleceği üzere Mısır askerleri özelinde eyalet askerlerinin Bağdat seferindeki yeri ve faaliyetlerini kronolojik bir bütünlük içinde takip etmek imkân haricindedir. Söz konusu eserler, sefer anlatısında Osmanlı ordusunun faaliyetlerini bütüncül olarak ele almaya odaklanmış ve eyalet kuvvetlerini bu bütünün bir parçası olarak görmekle birlikte çoğu defa onlarla alakalı muhtasar bilgiler vermişlerdir.

Sonuç

Osmanlı kronikleri/vakayinameleri, askerî ve siyasî tarih araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Söz konusu eserler, umumiyetle devlet merkezinde veya yakın çevresinde ikamet eden tarihçiler tarafından kaleme alınmıştır. Bu muhitte yazılan tarihî metinler, olaylara ilişkin olarak çoğu zaman merkezî otoritenin bakışını yansıtmaktadır. Bununla birlikte taşrada yaşayan tarihçilerin yazdığı bazı eserler de mevcuttur. Taşra menşeli bu kaynaklar, merkezin söylemini tamamlayarak çoğu zaman alternatif bakış açıları sunmaktadır. Bu eserler, yalnızca olayların farklı bir anlatımını sunmakla kalmayıp aynı zamanda Osmanlı askerî yapısının bütüncül bir şekilde

anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu tür eserlerin kaleme alındığı yerlerin başında köklü bir ilim ve telif geleneğine sahip olan Mısır gelmektedir. Taşrada yazılan tarih kitaplarının hadiseleri nasıl ele aldıklarını Mısırlı tarihçilerin eserlerinden IV. Murad'ın Bağdat seferi örneğinde incelemek mümkündür.

Mısırlı muasır tarihçilere göre Bağdat seferinin Mısır eyaletindeki hazırlıkları padişahın gönderdiği bir fermanla başlamıştır. Mısır beylerbeyi, hazırlıkların eksiksiz ve süratli bir şekilde tamamlanmasına büyük önem vererek bu doğrultuda titizlikle hareket etmiştir. Sefer katılmak üzere Mısır askerî teşkilatının seçkin beyleri ve askerlerinden oluşan bir kuvvet hazırlamıştır. Ancak kendisi, önceki dönemlerde de görüldüğü üzere muhtemelen eyaletin stratejik konumu ve idarî sorumlulukları nedeniyle sefere bizzat komuta etmemiş, bu görevi önde gelen beylerinden birine vermiştir. Mısır birliği, Kahire'den ayrıldıktan sonra yolda su sıkıntısı çekmemek için iki müfrezeye ayrılarak ilerlemiş ve Osmanlı ordusunun şark seferlerindeki önemli toplanma yerlerinden biri olan Halep'te ordugâha katılmıştır. Oldukça meşakkatli geçen sefer sürecinde top güllerinin Bağdat önlerine taşınması, ordunun öncü ve devriye kuvveti olarak güvenliğinin sağlanması, önceki kuşatmalarda büyük kayıplar verilen mevkiilerin korunması, iaşe temini amacıyla akınların düzenlenmesi ve Bağdat Kalesi'nin onarımı gibi çeşitli vazifeler üstlenmiştir. Disiplinleri, atıcılık ve binicilikteki maharetleriyle dikkat çeken Mısır birliği, elçi kabullerinde düzenlenen geçit törenlerinde de görevlendirilmiş, seremonik hareketleri ve savaş sanatındaki yetkinlikleriyle başta padişah ve sadrazam olmak üzere herkesin takdirini kazanmıştır. Bununla birlikte Mısırlı tarihçiler, kendi askerî birliklerini ön plana çıkarmak amacıyla bazen mübalağalı ifadelere yer vermişlerdir. Onların bu tutumları yerele olan aidiyet duygularının ve yerel tarihçiliğinin kendine özgü bir tezahürü olarak görülmelidir.

Sonuç olarak Osmanlı seferlerine dair yapılan çalışmalar, merkezde ve taşrada kaleme alınan kaynakların birlikte değerlendirilmesiyle daha kapsamlı bir perspektif kazanacaktır. Bu tür mukayeseli yaklaşımlar tarihî hadiselerin farklı yönlerinin aydınlatılmasına ve dönemin askerî/siyasî yapısının daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abdurrahman Hibri Efendi. (2021). *Târîh-i fetih-i Bağdâd* (A. Üstüner, Haz.). Yeditepe Yayınevi.
- Abdülkerim bin Abdurrahman. (t.y.). *Târîh-i Mısır* (Yazma No. 00705). Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu.
- Çolak, S. (2015). *IV. Murad'ın Bağdat seferi menzîlnâmesi (1638)*. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Kâdîzâde Ahmed Çelebi. (2021). *Fetihnâme-i Bağdâd* (M. F. Gökçek, Haz.). Libra Kitap.
- Kayayurt, Z. (2005). *Peçevî tarihi (317^b-351^a metin, dizin, özel adlar sözlüğü)* (Tez No. 209751) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kâtib Ali. (1057). *Sefernâme* (Yazma No. 1050). Ankara Üniversitesi DTCF Muzaffer Ozak Koleksiyonu.
- Kâtib Çelebi. (2016). *Fezleke* (Z. Aycibin, Haz.; Cilt 2). Çamlıca Basım Yayın.
- Mehmed bin Yûsuf el-Hallâk. (1202). *Târîh-i Mısır el-Kâhire* (Yazma No. 628). İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi.
- Müteferrika Ahmed. (2020). *Târîhü'l-ibtimâm bi-fethi dâri's-selâm* (M. F. Gökçek, Haz.). Yeditepe Yayınevi.
- Na'imâ Mustafa Efendi. (2007). *Târîh-i Na'imâ* (M. İpşirli, Haz.; Cilt 2). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1965). Dördüncü Murad'ın Bağdat seferi menzîlnâmesi (Bağdat seferi harp journalı). *Belgeler*, 2(3-4), 1-35.

Gökçek, M. F. (2026). 17. yüzyıl Mısır'ından Osmanlı seferlerine bakmak: IV. Murad'ın 1638 Bağdat seferi örneği, *Mavi Atlas*, 14(1), ss, 32-55.

Topçular Kâtibi Abdülkâdir Efendi. (2003). *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi tarihi (metin ve tabli)* (Z. Yılmaz, Haz.; Cilt 2). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Vecîhî Hasan Efendi. (t.y.). *Târîh-i Vecîhî* (Yazma No. 917). Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Kitaplığı.

Yıldırım, N. (2005). *Kara Çelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin Zafername adlı eseri (Tarihçe-i feth-i Revan ve Bağdad* (Tez No. 188588) [Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.